

H. Muhammed Dönemi Vergi Nitelikli Mali Uygulamalarının Vergi Hukukunun Genel İlkeleri Açısından Değerlendirmesi

Yusuf Suiçmez | 0000-0001-8967-9766 | ysuicmez@gmail.com

Doç. Dr. | Yakın Doğu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı | Lefkoşa, KKTC

ROR : 02x8svs93

Öz

Peygamberlerin dini misyonları yanısıra dünyevi mesleklerde de öne çıkan bazı becerileri bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in mesleki becerileri içerisinde öne çıkan mesleği ticaret olmuştur. Bu özelliği sebebiyle Kuran ve Sünnet'te yer alan mali düzenlemeler ayrı bir önem taşımaktadır. Kuran-ı Kerim'de genel olarak belirtilen ticaret ve vergilerle ilgili uygulamaların Hz. Muhammed'in sünnetinde açıklığa kavuşmuş olması, konunun hadis ilmi çerçevesinde de incelenmesini gerekli kılmıştır. Hz. Muhammed'in ticaret alanında öne çıkan önemli düzenlemelerinden birisi vergi uygulamalarında olmuştur. Bu uygulamaların tümü, dinin temel amaçlarından birisi olan adaleti sağlamaktı. Bu yüzden bu çalışmamızda vergi adaletini sağlamayı amaçlayan hem dinin hem de hukukun genel ilkeleri ışığında Hz. Muhammed dönemi vergi nitelikli olay ve rivayetleri incelemeyi amaçladık. İnsanlık siyaset ve ekonomi tarihindeki en önemli olaylardan birisi de şüphesiz vergi uygulamalarının ortaya çıkışıdır. Vergi uygulamasının ortaya çıkış sebebi ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüş olsa da vergi uygulamalarına neden olan olayın tek bir olay ile açıklanmaya çalışılması insanlık deneyim tecrübelerine uygun değildir. Özellikle devlet düzenlerinin ortaya çıkması ile vergi uygulamaları farklı bir boyut kazanmıştır. Devlet adına alınan vergilerin toplumların meşru menfaatleri ve de adalet duygusu ile çatışmasının ortaya çıkması vergi uygulamalarının sorgulanmasına neden oldu. Zamanla vergilendirme yetkisinin devlet erkini elinde bulunduranlara ait olduğu anlayışı gelişmiş buna karşı olarak da verginin bizatihi kendisinin hukuka aykırı olduğu dolayısıyla da meşru bir zemininin bulunmadığı iddia edilmiştir. Bu sorgulamalar doğal olarak vergilerin meşruiyetini sağlayan sebep ve denetimini sağlayan ilkelerin keşfi ile sonuçlanmıştır. Dönem koşulları ve ekonomik sistemlerdeki farklılıklar bu ilkelerin sayısı ve niteliği konularında tartışmalara sebep olmasına rağmen din ve ahlak ilkeleri ile de uyumlu olan vergi hukukunun anayasası olarak da nitelenen bazı ilkeler konusunda bir uzlaşma sağlanabilmiştir. Bu uzlaşma devlet iradesini elinde bulunduranların sebep olduğu haksız uygulamalar ile vergi hukukunu bu gerekçe ile bir bütün olarak reddeden anlayışlar arasındaki dengeyi kurmuştur. Çalışmamızda bu dengeyi korumayı amaçlayan vergi hukukuna ait genel altı ilkeyi esas aldık. Bu ilkeler şunlardır: Hukuk devleti ilkesi, eşitlik ve adalet ilkesi, kanunilik ilkesi, etkinlik (iktisadilik) ilkesi, orantılık ve ölçülülük ilkesi, belirlilik ve açıklık ilkesi, kamu yararının gözetilmesi ilkesi. Bu ilkeler doğrultusunda Hz. Muhammed dönemi vergi uygulamalarını incelerken dini ve örfi nitelikli olan vergileri birbirinden ayırarak kavramsal bazı sorunları da aydınlatmaya çalıştık. Bunu yaparken kavramların ve de çalışmamızda esas aldığımız genel vergi ilkelerinin tarihsel süreç

içerisinde uğradıkları değişimleri de dikkate alarak Hz. Muhammed dönemi vergi uygulamalarını değerlendirdik. Çalışmamız özellikle hukuk, ticaret, tarih, siyer ve de hadis alanı ile yakından ilişkili olduğu için çalışmamızda, çalışmamızın sınırlılıkları ölçüsünde kaynak sınırlamasına gitmeden interdisipliner bir yaklaşımı esas aldık. Hz. Muhammed'in peygamber olmasının bir sonucu olarak ticaret ile ilgili yaşam tecrübelerinin etkisi geçmişte olduğu gibi günümüz ticaret hukukunun bazı ilke ve uygulamalarında etkisini göstermektedir. Hz. Muhammed'in özellikle haksız vergi uygulamalarına karşı takındığı tavır ve serbest piyasa ekonomisinin bazı temel ilkelerini başarı ile uygulaması, zamanla bu uygulamaların Avrupa Birliği dahil birçok ülke ekonomisi için ilham kaynağı olduğu kanaatindeyiz. Nitekim gümrük vergilerinin kaldırılması, serbest piyasa koşullarının oluşturulması, kamu yararının korunması ve vergi adaletinin sağlanması gibi sürdürülebilir bir ekonomik sistemin olmazsa olmazlarının Hz. Muhammed döneminin mali uygulamalarının genel çerçevesini oluşturmuştur. Zaman içerisinde Hz. Muhammed dönemindeki uygulamalara aykırı bazı uygulamalar ortaya çıkmış olsa da Kuran ve Sünnet'teki ticaret ahlaki ile ilgili hüküm ve ilkeler bu tür uygulamaların yaygınlaşmasını engellemiştir. Hz. Muhammed dönemi uygulamaları ile bu ilkeler arasındaki uyumu analiz ederken istikra ve karşılaştırma metotlarından yararlandık.

Anahtar Kelimeler

Hukuk, Hadis, Vergi Hukuku, Hz. Muhammed Dönemi Vergileri, Genel Vergi İlkeleri, Vergi Adaleti.

Atıf Bilgisi

Suiçmez, Yusuf. "Hz. Muhammed Dönemi Vergi Nitelikli Mali Uygulamalarının Vergi Hukukunun Genel İlkeleri Açısından Değerlendirmesi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 10/1 (Haziran 2024), 285-321. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.12>

Geliş Tarihi	19.03.2024
Kabul Tarihi	05.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

An Evaluation of the Fiscal Practices Resembling Taxation during the Era of Prophet Muhammad in the Light of the General Principles of Tax Law

Yusuf Suiçmez | 0000-0001-8967-9766 | ysuicmez@gmail.com

Assoc. Prof. | Near East University, Faculty of Theology, Department of Hadith | Lefkoşa, KKTC

ROR : 02x8svs93

Abstract

Besides their religious missions, prophets also exhibited certain characteristics in secular professions. One of the prominent professions associated with Prophet Muhammad was trade. Due to this aspect, the financial regulations mentioned in the Quran and Sunnah hold particular significance. The clarity provided by the Sunnah regarding trade and taxation practices mentioned in the Quran necessitated further examination within the framework of hadith studies. The emergence of tax practices is undoubtedly one of the most significant events in the history of politics and economics. While various theories exist regarding the reasons behind the inception of taxation, attributing it to a single event does not align with human experience. Particularly with the establishment of state systems, tax practices took on a different dimension. The conflict between taxes collected on behalf of the state and the legitimate interests and sense of justice of societies led to questioning tax practices. Over time, the understanding that the power to levy taxes belonged to those in authority led to the assertion that taxation itself was contrary to law and lacked a legitimate basis. These inquiries naturally resulted in the discovery of principles that legitimize taxes and ensure their oversight. Despite debates arising from differences in historical contexts and economic systems, a consensus was reached on certain principles that also align with religious and ethical values. This consensus struck a balance between rejecting tax law entirely based on unjust practices by those in power and denying the legitimacy of taxation itself. In our study, we focused on six general principles of tax law aimed at maintaining this balance. These principles are as follows: the rule of law, equality and justice, legality, efficiency (economic viability), proportionality and reasonableness, certainty and transparency, and consideration of the public interest. While examining tax-related events and narratives during the era of Prophet Muhammad, we distinguished between religious and customary taxes, shedding light on some conceptual issues. Additionally, we evaluated the historical changes in these principles, considering the interplay of concepts and the general tax principles we relied upon. Given its close relationship with law, commerce, history, biography (siyer), and hadith, our interdisciplinary approach did not impose strict source limitations. Prophet Muhammad's life experiences related to trade, influenced by his role as a prophet, continue to resonate in certain principles and practices of contemporary commercial law. His stance

against unjust tax practices and successful application of fundamental principles of a free-market economy have inspired economies worldwide, including the European Union. The abolition of customs duties, establishment of free-market conditions, protection of the public interest, and ensuring tax justice constitute essential elements of a sustainable economic system, as exemplified by the financial practices during Prophet Muhammad's era. Although certain practices divergent from those of Prophet Muhammad (peace be upon him) emerged over time, the stipulations and principles pertaining to commercial ethics in the Qur'an and Sunnah curtailed the proliferation of such practices. In analyzing the congruence between the practices from Prophet Muhammad's period and these principles, we employed deduction and comparative analysis methods.

Keywords

Law, Hadith, Tax Law, Prophet Muhammad Era Taxes, General Tax Principles, Tax Equity.

Citation

Suiçmez, Yusuf. "An Evaluation of the Fiscal Practices Resembling Taxation during the Era of Prophet Muhammad in the Light of the General Principles of Tax Law". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 10/1 (June 2024), 285-321. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.12>

Date of Submission	19.03.2024
Date of Acceptance	05.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Hız. Muhammed genç yaşta ticaretle uğraşmış, amcası Ebu Talib ile birlikte ticari kervanlarda bulunarak ticari beceri ve güvenilirliği ile şöhet kazanmıştır. Bu şöhetri münasebetiyle o dönemin meşhur kadın tacirelerinden olan Hız. Hatice'nin dikkatini çekmiş ve Suriye'ye giden kervanlarını yönetmesi için teklifte bulunmuş ve Hız. Muhammed'de bu teklifini kabul etmiştir.¹ Hız. Muhammed'in ticari tecrübeleri Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'te yer alan mali nitelikli uygulamalara ayrı bir önem kazandırmaktadır. Çünkü peygamberler bazı mesleklerde meşhur oldular² ve vahiy ile birlikte bu mesleklerinin dini öğretilere yansımaları olmuştur. Nitekim Nebevi Sünnet'in vahyi değil de Hız. Muhammed'in ilahi iradenin kontrolü altında ve vahyin ışığında yapmış olduğu içtihatlar olarak kabul edilmesi, ticari tecrübelerinin bu içtihatlarında etkili olduğu sonucunu doğuracaktır. Hız. Muhammed'in bu içtihatlarında Kuran-i Kerim'in emri olan adalet ilkesine aykırı davranmış olamayacağını dikkate alarak, bu çalışmamızda vergi adaletini gerçekleştirmeyi amaçlayan genel hukuk ilkelerini esas alarak Hız. Muhammed dönemi vergi nitelikli mali uygulamaları, vergi tarihini de dikkate alarak değerlendirdik.

Vergi uygulamasını doğuran olay konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan birisi dini ve ahlaki duygularla hediye şeklinde başladığı, zamanla siyasi ve sosyo-ekonomik şartlara bağlı olarak mağlupların galiplere ödemesi gereken borca, zamanla da harac şekline dönüştüğüdür.³ Cahiliye döneminde de buna benzer bir uygulamanın olduğu ve bu tür alınan vergilere itave (eryan, urban) denildiği bilinmektedir.⁴ Diğer bir görüşe göre ise verginin ortaya çıkışı bireylerin ortak harcamalara gönüllü ve yardım niteliğinde katılımı şeklinde olmuş, daha sonraları devletleşme ile birlikte zorunlu hale gelmiştir.⁵ Bir diğer görüşe göre vergi olayını doğuran olay güç arzusudur ve yöneticilerin bu arzu ile hareket etmeleri sonucunda vergi ortaya çıkmıştır.⁶

¹ Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm el-Himyeri İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye* (Mısır: Mektebetu Muşafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1955), 1/187-189; Nahide Bozkurt, "The Life of Muhammad Before Prophetic Call In The Sirah of Ibn Ishaq", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 11 (28 Aralık 2021), 23, 24.

² Mustafa Yıldırım-Sümeyye Çelik, "Peygamberlerin Sanatsal Faaliyetleri Üzerine", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/29 (01 Haziran 2010), 67, 90.

³ Ahmet Yurtseven, "İslam'ın İlk Döneminde Vergi Uygulamalarının Topluma Yansımaları", *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi* 8/1 (01 Ağustos 2019), 68; İbrahim Pelin, "Verginin Tarihsel Evrimi Ve Batı İle Doğu Arasında Bu Hususta Muvazilik", *Journal of Istanbul University Law Faculty* 1/4 (09 Eylül 2011), 401, 402.

⁴ Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kasım İbnu'l-Esir, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis* (Beyrût: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1979), 1/43; Emrah Dindi, "Cahiliye Dönemindeki Mali Yükümlülükler ve Bunların Kur'an'daki Yansımaları", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (01 Ağustos 2016), 73-75.

⁵ Osman Sirkeci - Mohamad Sami Abdula, "Tax Treatments in The Middle East Civilizations", *International Journal of Social Sciences And Education Research* 1/4 (28 Aralık 2015), 1240; Macit Kenanoğlu, "Vergi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/52.

⁶ Hanneke Du Preez, *A Construction Of The Fundamental Principles of Taxation* (South Africa: University of

Vergi olayının zayıfların korunma talepleri sonucu kendilerini koruyana ürettikleri ürünlerden pay vermeleri şeklinde de gelişmiş olması mümkündür. Nitekim Hz. Muhammed dönemi⁷ ve öncesinde de⁸ bu tür antlaşmaların yapıldığı görülmektedir. Bu tür bir koruma devlet değil özel kişiler tarafından sağlanırsa o zaman kamu hukukunun değil özel hukukun konusu kapsamında değerlendirilir. Bir başka ihtimal ise verginin ilk başlarda karşılıksız olarak güçlülerin zayıfları buna zorlamaları ile ortaya çıkmış olmasıdır. Ancak hukuken bir mali gelirin vergi olarak nitelenebilmesi için meşru bir gerekçeye dayanması zorunludur. Çünkü hukukun temel amacı keyfiliği engellemektir. Kanaatimizce vergiyi doğuran tek bir olay yoktur. Tüm bu farklı vergi türlerini doğurmuş olabilecek olayların farklı bölge ve dönemlerde birbirinden bağımsız olarak da ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Nitekim vergileme düşüncesinin bugüne kadar ekonomik, mali, sosyolojik, psikolojik, dinsel vb. çeşitli unsurların etkisiyle şekillenmiş olduğu⁹, bugünkü anlamına benzer şekilde ise ilk defa yaklaşık M.Ö. 4000 yıllarında ilk devletlerin kurulması ile ortaya çıktığı belirtilmiştir.¹⁰

Vergileme ilkeleri iktisadi, sosyal, ahlaki vb. yönlerden etkin olamayan vergi uygulamalarını engelleyerek, daha sürdürülebilir vergi sistemi oluşturmayı amaçlar.¹¹ Ancak bizzat verginin her hâlükârda devlet zorlaması şeklinde ortaya çıkması sebebiyle ahlaki olamayacağı da ileri sürülmüştür.¹² Buna karşı verginin sosyal bir olay olduğu ve sosyal dayanışmanın gereği olarak ahlaki bir uygulama olduğu savunulmuştur.¹³ Bu iki görüş arasındaki dengeyi ise vergileme ilkeleri sağlamaktadır. Vergileme ilkeleri; vergileme prensipleri veya vergileme kuralları başlıkları altında da işlenebilmektedir. Bir görüşe göre; vergi ilkeleri bir vergi uygulamasının gerek mevzuat ve gerekse uygulama açısından başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için geliştirilmiştir. Bu ilkeler, geçmişte ve günümüzde varlığına dikkat edilerek ya da bir kısmının farkına dahi varılmadan uygulanmakta veya

Pretoria, Phd Thesis, 2015), 46.

⁷ Mehmet Erkal, "Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/42; Mehmet Söylemez, "İlk Dönemin İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (08 Mart 2012), 101.

⁸ Dindi, "Cahiliye Dönemindeki Mali Yükümlülükler ve Bunların Kur'an'daki Yansımaları", 81.

⁹ Murat İçmen, *1980'den Günümüze Gelir Vergisi Unsurlarının Vergi Adaleti Yönüyle Değerlendirilmesi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Doktora, 2018), 8.

¹⁰ Sirkeci - Abdula, "Tax Treatments In The Middle East Civilizations", 1240-1241; Du Preez, *A Construction Of The Fundamental Principles Of Taxation*, 47-49.

¹¹ İçmen, *1980'den Günümüze Gelir Vergisi Unsurlarının Vergi Adaleti Yönüyle Değerlendirilmesi*, 35, 36.

¹² Özgürlük Araştırmaları Derneği (Öad), "Vergilendirme Ahlakiliği", *Özgürlük Araştırmaları Derneği* (Blog), (Erişim 25 Ekim 2023).

¹³ Ahmet Arslan - Ayşe Aydın, "Ethics And Tax Ethics: A Theoretical Evaluation In Terms Of Wagner's Taxation Principles", *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6/2 (25 Ekim 2021), 88-91; Institute of Business and Ethics (IBE), "Tax Avoidance as an Ethical Issue for Business" (Erişim 17 Şubat 2024).

uygulanmaya çalışılmaktadır.¹⁴ Verginin niteliği, tekniği zaman ve mekâna göre değiştiği gibi olanı değil olması gerekeni ifade eden vergileme ilkelerinin yorum ve uygulamaları da dini, sosyal, siyasi ve hukuki sistemin niteliğine göre değişebilmektedir.¹⁵

Adam Smith Erken dönemde vergi prensiplerini belirleyen ve günümüzde de etkisini devam ettiren şahsiyetlerin başında gelmektedir.¹⁶ Nitekim zamana bağlı olarak vergilendirme ilkelerini klasik ve modern dönem vergilendirme ilkeleri şeklinde ayırma gidenler olduğu gibi,¹⁷ niteliklerine göre mali, sosyal, iktisadi ve idari olmak üzere dört farklı sınıfa ayıranlar da olmuştur.¹⁸ Söz konusu mali ilkeler: Verimlilik ve esneklik; iktisadi ilkeler: Tarafsızlık ve iktisadi etkinlik; sosyal ilkeler ise: Genellik, adalet, eşitlik, ödeme gücü ve fayda; idari ilkeler ise: Belirlilik, tasarruf, kolaylık, açıklık, kanunilik şeklinde açıklanmıştır.¹⁹

Bir diğer ayırmada ülke anayasal sistemlerinin anayasal ilkelerine göre yapılan ayırımdır.²⁰ Bu ilkeler ve niteliklerindeki bazı belirsizlikler doğal olarak günümüz hukuk sistemlerinde vergilendirmede aşırılıkları engellemek için anayasal normları zorunlu hale getirmiştir.²¹ Bu özellikleri itibari ile de sözkonusu ilkeler vergiciliğin anayasası olarak da nitelenmiştir.²² Farklı bir ayırım şekli ise bu ilkelerin genel geçerlilikleri dikkate alınarak yapılmıştır²³ ve biz bu çalışmamızda bu anlayışı esas aldık.

Finansman kaynakları arasında önemli yere sahip olan vergi uygulaması, insanlık tarihi ve İslam tarihi boyunca kurulan farklı devletlerde dönemsel olarak farklı tartışmalara sebep olmuştur. Nitekim Kur'an'da pek çok ayette mali yükümlülükler konu edilmiş olmasına rağmen vergiye tabii olan malların matrah ve nispetleri, yani ayrıntıları hadislerde yer almıştır. Bir başka ifade ile Kur'an'da yer almayan vergiye ait meseleler Hz. Muhammed'in uygulamalarında detaylarını bulmuştur.²⁴

¹⁴ Yıldırım Genç - Recep Yaşar, "Vergilemede Adalet Ve Etkinlik İlişkisi", *Vergi Dünyası* 338 (2009), 34.

¹⁵ İçmen, *1980'den Günümüze Gelir Vergisi Unsurlarının Vergi Adaleti Yönüyle Değerlendirilmesi*, 35-44.

¹⁶ Ba Kiprotich, "Principles of Taxation", *Governance* 5/7 (2016), 5; Britannica Money (Bm), "Taxation - Equity, Efficiency, Revenue" (Accessed January 29, 2024).

¹⁷ Selçuk Buyrukoğlu - Davut Buzkiran, "Klasik ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/7 (29 Ekim 2016), 2078-2083.

¹⁸ Genç - Yaşar, "Vergilemede Adalet ve Etkinlik İlişkisi", 35.

¹⁹ Erdoğan Teyyare - Hüseyin Dirican, "Adam Smith'in Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Vergiye Gönüllü Uyumun Analizi", *International Journal Of Public Finance* 7/1 (29 Haziran 2022), 4.

²⁰ Abdullah Tekbaş, "Vergi Kanunlarının Tabii Olduğu Anayasal İlkeler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12 (01 Temmuz 2010), 123, 124.

²¹ İçmen, *1980'den Günümüze Gelir Vergisi Unsurlarının Vergi Adaleti Yönüyle Değerlendirilmesi*, 45.

²² Buyrukoğlu - Buzkiran, "Klasik ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi", 2078.

²³ Kiprotich, "Principles Of Taxation", 5-12.

²⁴ Yurtseven, "İslam'ın İlk Döneminde Vergi Uygulamalarının Topluma Yansımaları", 67, 77.

Kur'an'da çeşitli vergi türlerini belirten kelimeler (zekât, cizye, fey', haraç) bulunduğu belirtilmişse de, haraç kelimesinin vergi anlamı taşıyıp taşımadığı tartışma konusu olmuştur.²⁵ Genel olarak İslam hukukunda vergiler "şer'i vergiler" ve "örfi vergiler" olarak iki kısma ayrılmakta, bunlardan zekât ile öşür Müslüman mükelleflerden; diğer ikisi olan harac ve cizye ise Gayr-i Müslim mükelleflerden tahsil edilmektedir.²⁶ Haraç gayr-i Müslimlerden alınan toprak vergisi, cizye ise güvenlik hizmeti karşılığı olarak yine gayr-i Müslimlerden alınan bir çeşit hizmet vergisidir.²⁷ Ancak Haccac döneminde haracın Arap olmayan Müslümanlardan da alınmış olması²⁸, bu dönemde haracın siyasi bir araç olarak görüldüğüne delalet etmektedir. Nitekim bu verginin mağlup olan Müslüman gruplar arasında da geçerli olup olmayacağı, hatta bu verginin alınma amacının İslam'ın üstünlüğünü ortaya koyma, gayrimüslimleri İslam'a zorlama olduğu, bunun geçmiş inanç ve geleneklerin Kuran-i Kerim'in nazmı üzerinde yansımaları olduğu iddia edilmiştir.²⁹ Kuran-i Kerim'in muhkem genel geçer ayetleri ile sünnette bulunan sahih rivayetleri birlikte değerlendirdiğimizde böyle bir iddianın savunulmasının güç hale geleceği açıktır. Olayın tarihsel olması ile olayın dayandığı değer ayırımı yapılmadığı takdirde tarihsel olan ile olmayanın ayrıştırılması imkânsız hale gelir. Çünkü tüm olaylar belli bir zaman ve mekân içerisinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Cahiliye dönemi uygulamaları ile Hz. Muhammed dönemi uygulamalarının dayandığı değer ve ilkeler aynı olmadığından olay veya kavram benzerliğinden hareketle uygulamada birliği veya benzerliği ileri sürmek hatalı sonuçlara götürür.

Zekât, Medine Vesikası'nın genel içeriğinden anlaşıldığı üzere her inancın kendi hukukuna bırakılmıştır. Genel olarak tebaanın mal varlığından alınan vergileri ifade eden harâc zaman içinde özellikle toprak vergisi için kullanılmaya başlanmıştır.³⁰ Haraç kelimesi Kur'an'da "câize" veya "mükâfat" anlamında, bazı müfessirlere göre ise daha geniş bir kapsamla vergi anlamında kullanıldığı iddia edilmişse de "toprak vergisi" anlamında kullanılmadığı da iddia edilmiştir. Genel olarak tebaanın mal varlığından alınan vergileri ifade ettiği; ancak zamanla özellikle toprak vergisi için kullanılmaya başladığı açıklaması³¹ bu ihtilafın sebebinin açıklamaktadır. Bu vergi cahiliye döneminde de bilinen ve kökleri geçmiş inanç ve geleneklere dayanan bir vergidir.³²

Fey ise terim olarak daha geniş olarak gayri müslimlerden alınan haraç, cizye, ticarî mal vergisi (uşûr) ve diğer bazı gelirleri ifade etmek için kullanılmıştır. Fey terimine, ganimet

²⁵ Kenanoğlu, "Vergi", 2013, 43/43/52.

²⁶ Yurtseven, "İslam'ın İlk Döneminde Vergi Uygulamalarının Topluma Yansımaları", 76.

²⁷ Söylemez, "İlk Dönemin İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri", 118; Erkal, "Cizye", 8/45.

²⁸ Söylemez, "İlk Dönemin İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri", 120.

²⁹ Dindi, "Cahiliye Dönemindeki Mali Yükümlülükler ve Bunların Kur'an'daki Yansımaları", 81-85.

³⁰ Kallek Cengiz, "Haraç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/71.

³¹ Cengiz, "Haraç", 16/71.

³² Dindi, "Cahiliye Dönemindeki Mali Yükümlülükler ve Bunların Kur'an'daki Yansımaları", 60, 61.

de dahil olmak üzere gayri müslimlerden alınan her türlü malı içine alacak şekilde kapsamlı bir anlam verenler olmuşsa da yaygın görüşe göre ganimet feyn kapsamı dışındadır.³³ Kur'ân-ı Kerîm'de Fey'in meşruiyetinin gerekçesi olarak ise malların zenginlerin elinde dolaşmasını engellemek olarak açıklanmış olması³⁴, bu yaygın görüşü desteklemektedir. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı 2022 yılında haksız savaş sebebiyle verilen zararlardan dolayı Uganda Devleti'ni Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ne tazminat ödemeye mahkûm etmiştir.³⁵ Buna bağlı olarak haksız bir savaş sonucu elde edilen gelirlerin uluslararası hukuk açısından uluslararası suç gelirleri içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kuran ve sünnet dışında örfi hukuka dayanan ve meks olarak bilinen Mekke yönetimini elinde tutan Kusayy'ın Mekkeli olmayanların ticari mallarından uşûr (1/10) adı altında aldıkları bir vergi türü daha bilinmektedir.³⁶ Hatta bu verginin bilinen en eski vergi olduğu, dinsel arınma amacı güttüğü bu özelliği itibari ile de zekata benzediği ifade edilmiştir.³⁷ Ancak bu vergi Hz. Muhammed tarafından meks türü bir vergi olarak görüldüğü, bu vergiyi alanların cehennemlik olacağını söylediği³⁸ hatta bu tür vergi görevlisi olanın öldürülmesini emrettiği rivayet edilmiştir.³⁹ Ancak öldürme ile ilgili rivayetin isnadında mudellis olan İbn Lehia bulunduğu rivayet zayıf olmakla birlikte, bu tür vergilere karşı tepkiyi göstermesi açısından önemlidir. Bu rivayetlerden çıkan sonuç uşur vergisinin zamanla dinsel amacında saparak haksız bir uygulamaya dönüştüğü, bu sebepten dolayı da Hz. Muhammed'in bu vergiyi meks türü vergi olarak değerlendirip yasaklamış olduğudur.

Cahiliye döneminde alınan bir başka vergi türü ise hakku'l-murur (geçiş hakkı) denilen vergidir.⁴⁰ Bu verginin de Hz. Muhammed döneminde kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Ticaret metâi için aynı ülke toprakları içinde satışa sunulacağı nihâî pazara ulaşıncaya kadar transit geçtiği muhtelif idarî bölgelerde ödenen mekslerin toplamı genellikle büyük bir yekün tuttuğundan kelimenin anlamı zamanla genişlemiş, ticaret metâından alınan ağır gayri meşrû vergilerin genel adı olarak da kullanılmaya başlanmış, bu husus “zulüm, zorbalık” ve “hiyanet”in meksin çağrışımları arasında bulunmasının sebebi olarak açıklanmıştır.⁴¹ Nitekim “Uşur” olarak da adlandırılan bu vergi Hz. Muhammed tarafından köklü bir düzenlemeye tabi tutulmuş ve kurduğu Pazar yerlerinde bu vergiyi kaldırmıştır. Yeni

³³ Mustafa Fayda, “Fey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/511.

³⁴ el-Haşr, 59/7.

³⁵ Hannes Jöbstl - Dean Rosenberg, “The Humanization of War Reparations: Combatant Deaths And Compensation in Unlawful Wars”, *Michigan Journal of International Law* 45/1 (2023), 1.

³⁶ Cengiz Kallek, “Meks”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/583.

³⁷ Dindi, “Cahiliye Dönemindeki Mali Yükümlülükler ve Bunların Kur'an'daki Yansımaları”, 66-68.

³⁸ Ebû 'Abdullâh Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî Aḥmed, *el-Musned*, nşr. Şu'ayb el-ʿArnavût ile 'Âdil Murşid vd. (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1421), 18/211 (No. 17001).

³⁹ Ebu'l-Ferec 'abdurrahmân b. 'Alî İbnu'l-Cevzî, *Câmi'u'l-Mesânîd* (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 2005), 7/21 (No. 6153); Kallek, “Meks”, 28/584.

⁴⁰ Dindi, “Cahiliye Dönemindeki Mali Yükümlülükler ve Bunların Kur'an'daki Yansımaları”, 65.

⁴¹ Kallek, “Meks”, 28/583.

Müslüman olmuş kabilelerle yaptığı anlaşmalarda da bu vergini alınmayacağı güvencesi verilmiş, Müslüman olmayanlardan ise sınırlı şekilde alınmıştır.⁴² Bu uygulamalar ile aslında adil bir serbest piyasa oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim bu vergi de cahiliye dönemi şiirlerinde de şikayet konu olmuş olan bir vergidir.⁴³ Yine cahiliye döneminde alındığı ifade edilen bir başka vergi türü ise rifadedir. İlk olarak Hz. Hz. Muhammed'in beşinci göbekten dedesi Kusay b. Kilab tarafından alınan bu verginin⁴⁴ Hz. Muhammed döneminde alındığına dair bilgiye rastlamadık.

Romalılar Devri'nde başlayan cizye uygulaması ise M.S. IV. asır boyunca Bizanslılar Dönemi'nde de aynen devam etmiştir. Hz. Muhammed öncesi dönemde, Arap Yarımadası'ndaki halkların, dönemin Roma, Bizans, Pers ve Habeşistan gibi büyük devletleriyle olan siyasi ve ekonomik ilişkileri, Akdeniz havzasında görülen muhtelif vergi uygulamalarını etkilemiştir. Yarımada'da periodik olarak kurulan pazarlara getirilen mallardan alınan ve Romalılar'ın "Centesimarum venalium" dediği vergide bu etkiyi görebilmekteyiz. Nitekim bu vergi türü Arap Yarımadası'nın muhtelif limanlarına getirilen ticari emtia üzerinden alınan gümrük öşrü, Roma ve Bizans'ta uygulanan "Portoria" ve "Telonea" adlı gümrük vergileri ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca Yarımada'da mağlup devletin galip olan devlete ödediği Romalılarda bilinen "tribut" vergisine benzeyen "harac" vergisine de rastlanılmaktadır.⁴⁵ Ancak "tribut" vergisi haklı bir savaş sonrası alınan bir vergi olması sebebiyle vergi özelliğinden çok bir çeşit savaş tazminatı⁴⁶ olarak nitelenmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Bu vergi savaşı bir antlaşmaya bağlı olarak koruma hizmeti karşılığında alınırsa meşru olur. Haklı bir savaş sonrasında ise tazminat ve koruma hizmeti amaçları dışında baskı ile alınması durumunda hukuki niteliğini kaybeder.

Cizye ilk olarak Medine'de 630-631 (Hicri 9. yıl) yılından itibaren vergi niteliği kazanmış ve merkezi yönetimin görevlileri tarafından toplanmıştır. Cizye kelime kökeni bakımından "kâfi gelmek, karşılığını ödemek, borç ödemek" anlamına gelen ceza kelimesinden türetilmiştir. Nitekim bu verginin Müslümanların egemenliği altında yaşayan gayrimüslim halklardan anlaşma gereğince alındığı ve karşılığında da can ve mal güvenliklerinin sağlanması amaçlandı⁴⁷, bu vergi sebebiyle askerlikten de muaf tutuldukları belirtilmiştir.⁴⁸ Hanefiler'e göre İslâm devleti sınırları içinde bir yıldan fazla ikamet eden

⁴² Dia, "Gümrük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14/260, 261.

⁴³ Dindi, "Cahiliye Dönemindeki Mali Yükümlülükler ve Bunların Kur'an'daki Yansımaları", 63-65.

⁴⁴ Dindi, "Cahiliye Dönemindeki Mali Yükümlülükler ve Bunların Kur'an'daki Yansımaları", 76.

⁴⁵ Yurtseven, "İslam'ın İlk Döneminde Vergi Uygulamalarının Topluma Yansıması", 69-70.

⁴⁶ Jöbstl - Rosenberg, "The Humanization of War Reparations: Combatant Deaths And Compensation İn Unlawful Wars", 11.

⁴⁷ İlyas Özkök, *Osmanlı Maliyesinde Cizye Vergisi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Maliye Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2022), 5; Benedikt Koehler, *Early Islam And The Birth Of Capitalism* (Lanham, Md.: Lexington Books, 2014), 60.

⁴⁸ Nur Barizah Vd., "A Comparative Study of Zakah And Modern Taxation", *Journal Of King Abdulaziz*

gayri müslimlerden de (müste'men) can, mal ve inanç hürriyetleri güvence altına alınmasına bağlı olarak cizye alınması gerekir.⁴⁹ Yine Hanefi alimlerinden İmam Cessas haraç ve cizyenin zimmilerden Müslümanlar tarafından korunmaları karşılığında alındığını açık olarak belirtir.⁵⁰ Kanaatimizce de doğru olan görüş budur. Çünkü zekât ve haracın alınmasının illeti dinsel farklılık olsaydı çocuk, kadın ve din adamlarından⁵¹ da alınması gerekirdi. Savaş ve cizye vermeye zorlamakla ilgili nasların ise savaşın kaçınılmaz olduğu zaruret durumları ile bağlantılı yorumlanması gerekmektedir.⁵² Nitekim Hz. Peygamber, Eyle halkı ile yaptığı zimmet antlaşmasıyla cizye ödemeleri karşılığında onlara bu hakları tanıdığı belirtilmiştir. Teymâ'da oturmakta olan Yahudilerle yapılan antlaşmada ise: "Onları himaye etmek bizim vazifemiz, cizye ödemek de onların vazifesidir" denildiği kaynak gösterilmeden nakledilmiş⁵³; ancak rivayette geçen himaye ile ilgili kısım erken dönem kaynaklarında bulunmamakta⁵⁴, daha geç kaynaklarda ise merfu, maktu veya merfu olduğu belli olmayacak şekilde isnadsız olarak⁵⁵ ve de sulh anlaşmasına bağlı bir yorum olarak geçmektedir.⁵⁶ Zimmilere tanınan haklara bakıldığından böyle bir anlam çıkarmak mümkünse de lafız olarak sübutu sahih gözükmemektedir. Bu rivayetin daha bize ulaşamayan kaynaklardan alınmış olması ihtimali yanısıra, rivayetin yorum ile oluşturulmuş olması da mümkündür. Benzer hükümleri Yemen halkı ile ve Necranlılar'la yapılan antlaşmalarda da görmek mümkündür. Hâlid b. Velîd, Hîreliiler'le yaptığı antlaşmada onları himaye edemezse topladığı cizyeyi geri vereceğini taahhüt etmiştir. Benzer şekilde Ebû Ubeyde b. Cerrâh, zimmet antlaşması yaparak cizye aldığı Humus'u Bizans'a karşı savunamayacağını anlayıp terketmek zorunda kalınca topladığı cizyeyi iade etmiştir.⁵⁷ Farklı uygulamalara delalet eden rivayetlerden hareket ile açık bir tehdit olmadığı müddetçe savuma hakkı dışında sırf cizye almak amacıyla savaş ilan edilmesi, dinin asli amaçlarından olan adalet ile hükmetme, canın ve malın korunması ilkeleri ile

---

University: Islamic Economics 20/1 (2007), 29.

⁴⁹ Erkal, "Cizye", 8/42; Mustafa Aksu, "İslâm Dininde Cihad Ve Hz. Peygamber'in Savaşla İlgili Uygulamaları (Sünen-i Tirmizî Özelinde Bir Değerlendirme)", *Journal Of International Social Research* 9/43 (2016), 2323.

⁵⁰ Ebû Bekir Ahmed b. 'Alî er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* (Beyrût: Dârü'l-Beşâ'ir, 1431), 188.

⁵¹ Ya'kûb b. İbrâhîm el-Enşârî Ebû Yûsuf, *el-Harâc* (Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâsi, ts.), 87; Mehmet, "Cizye", 8/43.

⁵² Ahmet Yaman, "İslam'ın Temel Kaynakları ve Tarihî Tecrübe Işığında Gayri Müslimlerle Birlikte Yaşamının Hukukî Çerçevesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40/40 (16 Ocak 2016), 20.

⁵³ Erkal, "Cizye", 8/42.

⁵⁴ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Omer el-Vâkîdî, *el-Meğâzî* (Beyrût: Dârü'l-Alemî, 1409), 2/711; 3/1031; Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân* (Beyrût: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988), 44.

⁵⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa* (Beyrût: Dârü İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001), 14/155.

⁵⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Yahya es-Sûlî, *Edebu'l-Kuttâb* (Mısır: el-Maţba'atu 's-Selefiyye, 1922), 214.

⁵⁷ Erkal, "Cizye", 8/42, 43.

çelişeceği için bu tür rivayet ve yorumlar batıl hükmünde olacaktır⁵⁸. Hz. Muhammed'in Arap Yarımadası'nda iki din kalmasını dediği nakledilse de bu rivayetin erken dönem kaynaklarında muallak⁵⁹ ve mursal⁶⁰ olarak nakledilmiş olması, ayrıca belirttiğimiz ilkelere aykırı düşmesi sebebiyle sahih değildir. Nitekim Kuran'ı Kerim'de Müslümanlarla savaşmayan ve onların yurtlarına tecavüz etmeyenlerle saygı ve adalet çerçevesinde ilişkisi kurulması, Allah'ın bu tür davranış sergileyenleri sevdiği⁶¹, barış için fırsat varsa barışın tercih edilmesi gerektiği⁶² ayetleri dinin yorumunda sınıfsal çıkarlar değil genel ahlak ve hukuk normlarının öncelenmesi gerektiğine delalet etmektedir. Aksi takdirde yapılan yorumlar ahlak ve hukuk dışı olanı meşrulaştıracağından, meşruiyetini kaybedecektir. Bundan dolayı özellikle çatışma siyasetini doğuran (state of war) anlayışı üzerine kurgulanmış siyaset⁶³ ile bunun etkilerini taşıyan rivayet ve yorumların genel ahlak ve genel hukuk ilkeleriyle uyumları açısından denetlenmesi gerekmektedir. Nitekim hukukun vazediliş amaçlarından birisi de güç kullanımının sınırlandırılarak meşru zeminde hareket edilmesinin sağlamaktır. Aksi takdirde hukuk meşruiyetin ölçüsü değil meşrulaştırmanın aracı haline dönüşür. Bu çalışmamızda vergi hukukunun temel ilkelerini esas almamızın ana nedeni budur.

Onda bir anlamına gelen Uşur ise Tevrat'ta da yer alan bir hükümdür.⁶⁴ Uşur toprağa bağlı bir vergi olması sebebiyle zekâtтан ayrılmaktadır. Toprağa bağlı bir mali yükümlülük olduğu gerekçesi ile tam ehliyetli olmayanların da vergi mükellefi oldukları iddia edilmiştir.⁶⁵ Uşur vergisi Bizanslılar ile Mekkeliler arasında müteakabiliyet esasına göre uygulanmıştır.⁶⁶ Hz Muhammed dönemi öncesinde Arabistan'da gümrük hatları olmadığı için meks kavramı Pazar yerlerinde alınan vergi ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Haksız vergilerin haram olduğu konusunda ittifak olmasına rağmen uşurun özellikle geç dönemlerde cevazı konusunda ihtilafa düşülmüştür⁶⁷. Nitekim İbn Esir, uşuru haram vergi

⁵⁸ Yusuf Suiçmez, "Meşkâşidu'ş-şerî'a Düşüncesinin Hadis Tenkidi ve Yorumuna Etkileri", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 8/2 (25 Aralık 2022), 116.

⁵⁹ Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik, *el-Muvaţta'* (Rivâyetu'ş-Şeybânî) (Beyrût: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.), 311.

⁶⁰ Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik, *el-Muvaţta'* (Rivâyetu Yahyâ el-Leyşî) (Fas: Meclisu'l-İlmî, 1434), 2/286.

⁶¹ el-Mumtehine 60/8.

⁶² el-Enfâl 8/61.

⁶³ Yusuf Suiçmez, "State of Nature Theories and Their Reflections on Education Policies", *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 1/1 (2009), 1936-1938.

⁶⁴ Mahmut Salihoglu, "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/207.

⁶⁵ Yurtseven, "İslam'ın İlk Döneminde Vergi Uygulamalarının Topluma Yansımaları", 81.

⁶⁶ Hasan Maçın, *İslam Hukukunda Zekat Matrahları Ve Vergi İlişkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Doktora, 2014), 37.

⁶⁷ Kallek, "Meks", 28/587, 588.

türlerinden olan meks kapsamında yorumlamıştır.⁶⁸ Hatta Hz. Muhammed'in bunu yasaklaması sonrası Allah'ın zekâtı farz kıldığı belirtilmiştir.⁶⁹ Bundan dolayı da uşur vergisinin geleneksel bir uygulama olarak başlayıp, Hz. Muhammed tarafından yasaklandığı, daha sonra örfi hukuk içerisinde tekrar uygulandığı ve zamanla da dini bir nitelik kazandığı anlaşılmaktadır. Bazı çağdaş araştırmacılar Müslümanlardan alınan araziye bağlı zekât öşrü ile ticari mallardan alınan vergiyi birbirinden ayırmak için kelimenin çoğulu olan “uşur” kavramını ticari mallar için kullanmışlardır. Dolayısıyla bu vergilerden farz olanın sadece zekâtın bir türü olarak nitelenen öşür olduğu, dini bir nitelik taşıdığı için de gayrimüslimlerden alınmayacağı belirtilmiştir.⁷⁰ Nitekim uşur vergisinin daha sonra ilk defa uygulayanın Hz. Ömer olduğu, harbilerden olan Menbic halkının Hz. Ömer'e yazdıkları bir mektup sonucu diğer sahabeler ile de yaptığı anlaşma sonrası bunu karşılıklı anlaşma ile uygulamaya koyduğu⁷¹, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir zamanında İslam devletinin gelirleri olarak zekat, ganimet ve cizye gibi isimler kullanılırken daha sonra bunlara harac ve öşür kelimelerinin ilave edildiği belirtilmiştir.⁷²

Kur'ân-ı Kerîm'de değinilen bir diğer mali yükümlülük ise ganimet uygulamasıdır. Ganimetin kapsamı, uygulanıp uygulanmaması konuları şartlara bağlıdır. Ganimet bir vergi türü olmasa da Hz. Ömer'in yaptığı gibi ele geçirilen mallar mal sahiplerine bırakılarak karşılığında vergi alınabildiği için⁷³ vergi niteliği kazanabilmektedir. Nitekim Ebu Yusuf feyi arazi haracı olarak yorumlamıştır.⁷⁴ Ganimetin savaşa katılan ve destek verenlerin dışındaki insanlardan alınması Kuran-ı Kerim'in her insanın kendi amelleri ile sınırlı sorumluluk taşıdığı⁷⁵, hiçkimsenin başkasının günahını taşımayacağı⁷⁶, genel öğretilerine ve temel insan haklarına aykırıdır. Nitekim İmam Şafii Mekke'nin fethinde ganimet veya yağma şeklinde herhangi bir uygulamanın yapılmadığını⁷⁷, İbn Abdilber ise bu konuda ihtilaf olmadığını belirtir.⁷⁸ Ancak Hz. Muhammed dönemi dahil ganimet konusunda oldukça farklı rivayet ve uygulamalar nakledildiği için bu konuda fukaha halifelere oldukça geniş

⁶⁸ Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kasım İbnü'l-Esir, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis* (Beyrût: El-Mektebetu'l-İlmiyye, 1979), 4/349.

⁶⁹ Mustafa Fayda, “Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi Veya Uşûr”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/3-4 (01 Aralık 1981), 174.

⁷⁰ Mehmet Erkal, “Öşür”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/100.

⁷¹ Fayda, “Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi Veya Uşûr”, 174-175.

⁷² Osman Eskicioğlu, *Çağdaş Vergi Anlayışının İslam Hukuku Açısından Eleştirisi* (İzmir: İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2007), 13.

⁷³ Kasım b. Sellam Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl* (Beirut: Dâr al-Fikr, ts.), 85.

⁷⁴ Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, 34.

⁷⁵ el-Muddesir 74/38; el-Bakara 2/281.

⁷⁶ el-Enam 6/164; Fatır 35/18.

⁷⁷ Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, *el-Umm* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1403), 7/389.

⁷⁸ Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh İbn Abdilberr, *ed-Dururu fi İhtisari'l-Meğazi ve's-Siyer* (Kahire: Daru'l-Mearif, 1403), 217.

yetkiler tanımıştır.⁷⁹ Ganimet uygulaması Hz. Muhammed öncesine dayanan bir uygulamadır. İlk ve orta çağda ganimet ve harçlar ile uluslararası ticaretten alınan gümrük vergileri devletlerin başlıca gelirleri iken 15. ve 16. yüzyıllarda vergiler sürekli ve zorunlu bir ödemeye dönüşmeye başlamıştır. Ganimet ve fey uygulamaları daha çok savaş hukukunun konusu kapsamında değerlendirildiği için çalışmanın da sınırlılığını dikkate alarak daha fazla ayrıntıya girmeyeceğiz.

Krallar vergi koyarken genellikle halk temsilcilerinin onaylarını almışlar, ancak çok güçlü oldukları zamanlarda bu gereksinimi duymamışlar ve vergi almada keyfi davranışlarda bulunmuşlardır. Tarihteki ilk demokrasi mücadelesi de idarecilerin vergi alma konusundaki keyfi davranışlarına tepki olarak başlamıştır.⁸⁰ Bu nedenle biz bu çalışmamızda bu tür keyfi uygulamaları engellemeyi amaçlayan günümüz vergi hukuku sistemlerinde genel olarak kabul gören: Hukuk devleti ilkesi, adalet ilkesi, kanunilik ilkesi, etkinlik ilkesi, orantılık ve ölçülülük ilkeleri, belirlilik ve açıklık ilkeleri ve kamu yararı ilkelerini esas aldık. Bu ilkeler insanlığın dini ve siyasi tecrübeleri ile doğrulanarak kabul görmüş, akıl ve vicdan ölçülerine de uygun ilkelerdir. Gerek verginin bizatihi kendisi ve gerekçeleri itiraz edilebilir olsa da kamu hizmeti anlayışı vergiye bir doğallık hatta zorunluluk kazandırmaktadır. Bu doğallık ve zorunluluğun meşruiyetinin sınırlarını ise bu ilkeler belirlemektedir.

1. Hukuk Devleti İlkesi

Hukuk Arapça bir kelime olup, hak kelimesinin çoğuludur. Hak, aynı zamanda Allah'ın bir adıdır.⁸¹ Kur'an-ı Kerim ve de hadislerde bazı yönetim ilkeleri belirtilmiş olmasına rağmen devlet veya devlet şekline dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı da İslam alimleri devletin dayanağı, şekli ve niteliği konusunda ayrılığa düşmüşlerdir.⁸² Maverdi⁸³ ve Nizamülmülk⁸⁴, devleti dinî ve dünyevî maslahatların korunup geliştirilmesinin aracı olarak görürler.⁸⁵ Kanaatimizce doğru olan yaklaşım budur.

Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere hüküm verme yetkisi, mutlak egemenlik yalnız Allah'a aittir.⁸⁶ Otoritenin tek kaynağının Allah olduğu konusu ontolojik ve kozmolojik

⁷⁹ Mehmet Erkal, "Ganimet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 13/351-352.

⁸⁰ İçmen, *1980'den Günümüze Gelir Vergisi Unsurlarının Vergi Adaleti Yönüyle Değerlendirilmesi*, 9.

⁸¹ Bekir Topaloğlu, "Hak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15/152.

⁸² Veysel Mankan - Gaffar Türkoğlu, "İslam Alimlerinin Düşünceleri Ekseninde "İslam Devleti" Anlayışı", *İktisadi Ve İdari Yaklaşımlar Dergisi* 2/2 (15 Aralık 2020), 203.

⁸³ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed el-Başı el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultânîyye* (Kahire: Dâru'l-İl-Hadîs, ts.), 15.

⁸⁴ Ebû 'Alî el-Hasan b. 'Alî eî Nizâmü'l-Mulk, *Siyâsetnâme= Siyerü'l-Mulûk* (Katar: Dâru's-Sekâfe, h. 1407), 45.

⁸⁵ Ömer Menekse, "İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdî ve Nizâmülmülk Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/2 (2005), 200.

⁸⁶ Yusuf Suresi 12/40.

anlamda herhangi bir ihtilaf kabul edilmeyecek kadar açıktır. Esas itibari ile insanlar arasında yaratıcı bir güç olarak Allah'ın varlığı konusunda bir ihtilaf yoktur. İhtilaf Allah'ın fıtrati⁸⁷ (doğası) ve varlıkla ilişkisi konularındadır. Hukuki anlamda ihtilaf konusu olan şey ise Allah'ın yeryüzüne gönderdiği insana kendi adına siyasi egemenlik/otorite kurma hakkı verip vermediği ile ilgilidir. Kur'an'da geçen yönetim ilkelerinden sadece şura ilkesinin, Allah'ın siyasi egemenlik hakkını insana verdiği konusunda şüpheyi yer bırakmayacak kadar kesin olduğu; çünkü şuranın toplumsal iradeye dayandığı belirtilmiştir.⁸⁸ Ancak burada insana verilen mutlak bir egemenlik yetkisinden de bahsedilemeyeceği açıktır. Çünkü insanın sahip olduğu egemenlik bazı temel değerlere bağlı kılınan sınırlı bir egemenliktir. Nitekim hukuk doğası gereği keyfiligi kabul etmez ve insan davranışlarına ve egemenliğine değerlere bağlı sınırlamalar getirir.

Değerlerin varlığı ve sınırlayıcı gücü olduğu anlayışına göre haklar ve hukuk nesnel varlıklardır ve insan aklı ve tecrübeleri ile bu nesnel değerleri keşfederek ve yorumlayarak kanunları oluşturur. Bir başka ifade ile insan düşünce eylemi sayesinde norm özelliği olan değerleri keşfeder ve bunları belli formlarda ifade ederek norm-form ilişkisini kurar. Bu anlayışa göre norm ilahidir, form ise normun sosyal ve siyasi şartlara göre büründüğü şekildir. Bu yüzden de hukuk ve kanun aynı şey değildir. Kanun hukukun sosyal ve siyasi şartlarda büründüğü hali ifade ederken, hukuk genel geçer normları ifade etmektedir. Nitekim hukuk ilmi bir normlar ilmi olarak da ifade edilmiştir⁸⁹. Bu anlayış bazı yönleri ile tabii hukuk ekolüyle örtüşmektedir. Tabii hukuk ekolüyle İslam hukuku ekolü tabiatla varolan yasaların tabiatın tabii haline mi yoksa tabiat üstü bir varlığa mı bağlı olduğu konusunda farklılaşabilmektedir.⁹⁰ Nitekim Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın da tabii hukuk anlayışı içerisinde değerlendirileceği belirtilmiştir.⁹¹ Esas itibari ile evrenin düzeni hem maddi hem de manevi yasalar üzerine kuruludur. Cansızlar arasındaki ilişkileri maddi yasalar düzenlerken canlılar arasındaki ilişkileri ise manevi yasalar düzenlemektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu yasaları ifade eden farklı kavramlar kullanılmıştır.⁹² Bu yasalar devletler ortaya çıkmadan önce de mevcuttular. Nitekim devletler kurulmadan önce varolan aile ve kabile düzeyindeki topluluklarda da hukuk ve hukuk otoritesi ahlak, töre ve adetlerle içiçe girmiş şekilde mevcuttu. Devlet düşüncesinin gelişmesine bağlı olarak hukuk

⁸⁷ Rum 30/30.

⁸⁸ Mankan - Türkoğlu, "İslam Alimlerinin Düşünceleri Ekseninde "İslam Devleti" Anlayışı", 204.

⁸⁹ Mehmet Damirli, *Genel Hukuk Teorisi (Türkiye'de Tarihi Gelişimi ve Çağdaş Durumu)* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2024), 96, 97.

⁹⁰ Yusuf Suiçmez, "Mekâşıdu'ş-Şerî'a Düşüncesinin Hadis Tenkidi ve Yorumuna Etkileri", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 8/2 (Aralık 25, 2022), 114.

⁹¹ Ayhan Ak, "İslam Hukuku Perspektifiyle Tabii Hukuk Yaklaşımının Analizi", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (15 Aralık 2022), 235.

⁹² İlyas Çelebi, "Sünnetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/159, 160.

örf, adet ve ahlaktan büyük ölçüde ayrışarak ayrı bir disiplin ve değerler sistemine dönüşmüştür.

Dini öğretilerin metinlere aktarılmasından önce de insan fitratına dayanan evrensel bazı yasaların varolduğu ve bunların tüm şeriatların özünü oluşturduğu ifade edilmiştir. Peygamberlerin çoğunun şeriatlarının yazılı metinlere dayanmadığı gerçeğini dikkate aldığımızda da⁹³ bu evrensel yasaların tüm hukuk sistemlerinin esasını oluşturduğu gibi günümüz insan hakları anlayışının gelişmesine de kaynaklık teşkil ettikleri görülmektedir.

Günümüzdeki anlayışa göre devlet, yasalar çerçevesinde organize olan tüzel bir kişiliği ifade eder. Bir başka ifade ile devlet, halk veya halkların birlikte yaşamak için organize olarak belli yasalar ve bu yasalara bağlı olarak oluşturdukları kurum ve kuruluşlardır. Burada konumuz ile ilgili esas mesele devletin şekinden çok temsiliyetinde ortaya çıkmaktadır. Hukuk devletinin esas amaçlarından birisi keyfiligi engellemek ve adil bir düzen oluşturmak olduğuna göre Hz. Muhammed dönemi hukuk devleti anlayışını tarihsel süreç içerisinde gelişen ve birçok farklı formlarda ortaya çıkan devlet anlayışlarına göre değil hukukun genel amaçları açısından değerlendirmek zorunluluğu doğuyor.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanlığa faydalı olanın yeryüzünde kalacağına belirtilmiş olması⁹⁴, Hz. Muhammed'in de bu amaç doğrultusunda hareket ettiği sonucunu doğurmaktadır. Bundan dolayı da insanlığa zarar verici yorum ve uygulamalar dinin amacı ile bağdaşmaz. Buna bağlı olarak Hz. Muhammed döneminde vergi uygulamalarında Kur'ân-ı Kerîm'in adaleti emredici muhkem ayetlerine aykırı davranıldığı ileri sürülemez. Nitekim Hz. Muhammed döneminde haksız vergilere karşı bir mücadele başlatılmış ve bu tür vergilerin ifadesi için özel bir kavram olan "meks" kavramı geliştirilmiştir.⁹⁵ Zekâtın verilebileceği sınıfların içerisinde muhtaçlarla birlikte kamusal hizmet veren zekat toplayıcıları ile cihada katılanların da zikredilmesi⁹⁶ zekatın sosyal adaleti sağlamayı hedeflemesi itibari ile kamusal bir amaç da taşıdığı görülmektedir. Bu itibarla İslam iktisat düşüncesinde verginin doğmasına sebep olan olayın sosyal adalet ve kamusal menfaat düşüncesi olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed dönemindeki vergi nitelikli uygulamalara baktığımızda, keyfi uygulamalara izin verilmediği, haksız vergiler ile mücadele edildiği ve vergi nitelikli uygulamalarda, sıhhatleri sorunlu bazı rivayetler dikkate alınmadığında hukuk devletinin gerekli kıldığı amaç ve ilkelere uyulduğu görülmektedir.

⁹³ Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/258; Suiçmez, "Meşkâşîdu'ş-Şerî'a Düşüncesinin Hadis Tenkidi ve Yorumuna Etkileri", 120.

⁹⁴ er-Ra'd 13/17

⁹⁵ Kallek, "Meks", 28/584.

⁹⁶ Tevbe 9/60

2. Eşitlik ve Adaleti İlkesi

Adalet hukukun özü ve amacı olarak ve haklılık kavramı ile birlikte açıklanır.⁹⁷ Ancak adalet idesinin niteliği ve kapsamında bir uzlaşma olmaması sebebiyle farklı hukuk sistemlerinde farklı yorum ve uygulamalar bulunmaktadır.⁹⁸ Bu çalışma kapsamında adalet idesi ile ilgili tüm tartışmaları ele alıp çözüme kavuşturmamız mümkün değildir. Belli bir standart belirlemeden de değerlendirme yapma imkânımız olmayacağı için, biz bu çalışmamızda adalet ilkesini, temelde eşitliği bozucu şartların adalet ilkesine uygun hale getirilmesini (konsolidasyonunu) sağlayan hukuki işlem anlamında kullanacağız. Aynı şekilde hukuk kavramını norm anlamında, kanun kavramını da normun belli şartlarda büründüğü form anlamında kullanacağız. Nitekim hukuk ve kanunun aynı şeyler olmadığı, hukukun kanunlar üstü genel geçer bir değeri ifade ettiği belirtilmiştir.⁹⁹

Adalet Allah'ın sıfatlarından olduğu için¹⁰⁰ Kur'ân-ı Kerîm'in en temel ilkelerinden birisidir ve yüzden fazla ayette konu edilmiştir.¹⁰¹ Bu ilkenin insanlar arasında hükmedilirken korunması dini bir zorunluluktur; çünkü adaletin sağlanması Kur'ân-ı Kerîm açısından ilahi bir emirdir.¹⁰² Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de kin ve nefret duygularının adaletli davranmaya engel olmaması için de ayrı bir uyarı yapılmış¹⁰³, adalet ile ahlak arasında zorunlu bir ilişki kurulmuştur.¹⁰⁴ Adl ise Allah'ın isimlerinden biri olarak kullanıldığında mübalağa ifade eden bir sıfat olup “çok âdil, asla zulmetmeyen, hakkaniyetle hükmeden, haktan başkasını söylemeyen ve yapmayan” anlamına gelir. İslâm filozofları ise adl sıfatını, “Allah'ın her varlığa lâîk olduğu imkân ve kabiliyetleri bahşetmesi” anlamına gelen inâyet ve cömertlik (cûd) kavramlarıyla açıklamışlardır.¹⁰⁵ Bu ilke, farklı hukuk ekollerinde farklı formlara bürünmüştür. Genelde vergilemede de adalet normunun sağlanması, ödeme gücü ve eşitlik ilkeleri ile bağlantılı olarak ele alınmış ve farklı ülke anayasalarında, farklı şekillerde düzenlenmiştir.¹⁰⁶

⁹⁷ Genç - Yaşar, “Vergilemede Adalet Ve Etkinlik İlişkisi”, 36.

⁹⁸ Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019), 64-70.

⁹⁹ Damirli, *Genel Hukuk Teorisi (Türkiye'de Tarihi Gelişimi ve Çağdaş Durumu)*, 104, 105.

¹⁰⁰ Bekir Topaloğlu, “Adl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/387.

¹⁰¹ Şahban Yıldırım, “İslam Hukuk ve İktisat Felsefesinde Değer Yargısı Olarak Adalet”, *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi (İefd)* 3/1 (10 Temmuz 2017), 73.

¹⁰² İsmet Kayaoğlu, “İslâm'da Adalet Mefhumu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1-4 (01 Ağustos 1985), 2001.

¹⁰³ el-Mâide 5/8.

¹⁰⁴ Mustafa Çağrı, “Adalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/341.

¹⁰⁵ Topaloğlu, “Adl”, 1/387; Ali Bakal, “Adalet Kavramının Çeşitli Tezahürleri”, *Katre International Human Studies Journal* 5 (07 Ekim 2018), 1-3.

¹⁰⁶ Feride Bakar vd., “Vergilemede Adalet Normunun Çeşitli Ülke Anayasalarındaki Görünümü”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 5/2 (01 Aralık 2013), 63.

Vergilemede adalet ilkesi; literatürde eşitlik ilkesini de kapsayacak şekilde geniş olarak kullanılmaktadır. Çalışmalarda iki şekilde de kullanılmasının sebebi çok yönlü vergileme ilkelerinden birisi olmasıdır. Bu ilkeyi yatay adalet ve dikey adalet doğrultusunda mali güç (ödeme gücü) ilkesi ve faydalanma ilkesi ile bağlantılı olarak da değerlendirmek mümkündür.¹⁰⁷ Adalet ilkeleri olarak eşitlik, genellik, yararlanma ve ödeme gücü ilkeleri olarak dört ayrı ilke de zikredilmiştir.¹⁰⁸ Esas itibari ile tüm bu ilkeler adalet idesinin sağlamayı hedeflediği hukuki güvencelere yöneliktir.

Hz. Muhammed döneminde vatandaşlık esasına dayalı bir devlet anlayışı bulunmadığı için Medine Vesikası'nın içeriğinden anlaşıldığı üzere dini mali yükümlülükler kişilerin bağlı olduğu inanç sistemine göre belirlenirdi.¹⁰⁹ Burada eşitlik ve adalet ilkesi bağlamında değerlendirilebilecek uygulamalardan birisi "Fey" olarak bilinen farklı inanç gruplarından alınan vergi nitelikli gelirlerdir. Fey, gayri müslim tebaadan alınan cizye, haraç, ticaret malları vergileri ve diğer vergilerin ortak adıdır.¹¹⁰ Fey adı altında toplanan bu vergiler taraflar arasında anlaşma yolu ile belirlendiği için miktarlarında farklılıklar oluşabilmektedir. Gümrük vergilerinde ise müteakabiliyet esas alındığı iddia edilmişse de¹¹¹, Hz. Muhammed'in gümrük vergilerini yasakladığına dair rivayetler de bulunmaktadır.¹¹² Nitekim İslam Hukuku'nda bugünkü anlamda gümrük vergisinin olmadığı belirtilmiştir.¹¹³ Kur'ân-ı Kerîm'de Fey'in amacının malın ve gücün zenginler arasında dolaşmasını engellemek olduğu açık olarak belirtilmiştir.¹¹⁴ Ayetten açık şekilde anlaşıldığı üzere bu uygulamanın amacı sosyal adaletin sağlanmasıdır. Bu ilkeye aykırı hiçbir vergi nitelikli mali yükümlülük dinin amacı ile bağdaşmayacağından, dinen de savunulması mümkün olmayacaktır. Nitekim haksız vergilerin haram olduğu konusunda ittifak olduğu belirtilmiştir.¹¹⁵

Adalet ilkesi çerçevesinde Hz. Muhammed Medine'ye geliştinden kısa süre sonra bu bölgede yaşayan Yahudi, Hristiyan ve Putperestler ile bir anlaşma imzaladı. Tarihe "Medine Vesikası" olarak geçmiş olan bu anlaşma taraflara ortak bazı sorumluluklar getiriyordu.

¹⁰⁷ Bersu Ceylan, "Danıştay İçtihatlarında Anayasal Vergileme İlkelerinin Yansımaları", *Gümrük ve Ticaret Dergisi* 7/21 (30 Eylül 2020), 40; Orhan Şener, "Principles Of Taxation", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* 37 (26 Ocak 2012), 77-82.

¹⁰⁸ Buyrukoğlu - Buzkiran, "Klasik Ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi", 2084.

¹⁰⁹ Mustafa Özkan, "Medine Vesikası", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/213, 214.

¹¹⁰ Fayda, "Fey", 12/511.

¹¹¹ Macit Kenanoğlu, "Vergi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2013, 43/53.

¹¹² Ahmed, *el-Musned*, 28/211 (No. 17001); el-Kasim b. Sellam Ebû 'ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl* (Beirut: Dâr Al-Fikr, No Date), 632; Kallek, "Meks", 28/583, 584.

¹¹³ Eskicioğlu, *Çağdaş Vergi Anlayışının İslam Hukuku Açısından Eleştirisi*, 337.

¹¹⁴ el-Haşr, 59/7.

¹¹⁵ Kallek, "Meks", 28/587, 588.

Buna bağlı olarak dış saldırılara karşı ortak savunma yapmakla yükümlü olan bu taraflardan her biri, kendi egemenliği sınırları içerisinde kendi hukuk sistemine bağlı kalacaktı.¹¹⁶

Medine'deki dini gruplarla yapılan anlaşmaya göre Hz. Peygamber ihtilaf durumunda son sözü söyleme yetkisine sahip olmakla birlikte, Yahudiler ile diğer dini gruplar Müslümanlarla eşit haklara sahip kabul edilmişlerdir. Sadece Necran Hıristiyanları ve Bahreyn Mecusileri ile yapılan antlaşmalarda, bunlara yeni bir hukuki statü getirilerek, önceki gruplardan farklı olarak Müslümanlarla eşit kabul edilmemiş, onların hakimiyetinde kendileri tarafından korunan bir kitle statüsü verilmiştir. Zimmi olarak değerlendirilen bu insanlar her türlü saldırılardan korunuyor, kendilerine tam bir dini hürriyet tanınıyor; ancak buna mukabil Müslüman devlete "cizye" denilen vergiyi ödemeleri koşulu getirilmişti. İlk resmi İslam kadısı olarak kabul edilen Ebu Yusuf, Hz. Peygamber'in "Her kim antlaşmalı bir zimmiye zulmeder veya gücünün üzerinde bir yükümlülük yüklerse, kıyamet gününde benim hasmım olur"¹¹⁷ dediğini naklederek gayri müslimlerin haklarının adalet ilkesi çerçevesinde korunmasının önemine vurgu yaptığı ve Hz. Muhammed'in Müslümanlara vasiyeti olarak kabul edilen Veda Hutbesi'nde de bu konuya dikkat çektiği, onlara hiçbir şekilde haksızlık yapılmamasını emrettiği nakledilmiştir.¹¹⁸ Ebû Yûsuf'un isnadsız olarak naklettiği rivayeti Ebû Dâvûd sika ravilerden isnadının sahabe tabakasından "عن عِدَّةٍ من أبناء أصحاب رسول الله" şekline müphemlik bulunan bir lafızla nakletmiştir. Bu durum, rivayetin isnadıyla ilgili bir sorun olarak görülebilse de rivayetin reddi için yeterli bir gerekçe oluşturmamaktadır. el-Hatib'in benzer bir metinle naklettiği rivayetin isnadı ise zayıf olmakla beraber bu konuda farklı rivayetlerin bulunması rivayetin bir bütün olarak reddini engellemektedir.¹¹⁹

Verginin amaçlarına baktığımızda dini vergilerle ile kamu gücüne dayalı olarak tahsil edilen örfi vergiler arasında benzerlikler bulunduğu görülmektedir. Günümüz hukuk sistemleri içerisinde vergilendirme, kamu hizmetlerinin finansmanını sağlayacak gerekli kaynakları oluşturup ekonomik ve sosyal amaçları gerçekleştirmeyi hedeflediği görülür.¹²⁰ Kur'ân-ı Kerim'de muhtaç ve engellilerin imkânı olanların mallarında hakları olduğunun belirtilmiş olması¹²¹ sosyal devlet anlayışını bir vurgu olarak yorumlanabilir. Nitekim zekât da fakirlerin ve mahrumların hakkı olarak görüldüğü için Hz. Muhammed ve ailesine

¹¹⁶ Söylemez, "İlk Dönemin İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri", 100.

¹¹⁷ Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, 138; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sunen* (Beyrût: Daru'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2009), 4/658, rak: 3052; Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Bağdadi el-Hatib, *Tarihü Bağdad* (Beyrût: Daru'l-Garbi'l-İslami, 2002), 9/343; Cemâlu'dîn 'Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, thk. 'Abdurrahmân (Medîne: Mektebetu's-selefiyye, 1388), 2/236.

¹¹⁸ Söylemez, "İlk Dönemin İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri", 101.

¹¹⁹ Ebû'l-Hayr Muhammed b. 'Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Ecvibetu'l-Murdiyye fî mâ Su'ile's-Sehâvî 'anhu mine'l-Ehâdişi'n-Nebeviyye* (Mısır: Dâru'r-Râye, 1418), 1/20-21.

¹²⁰ Genç - Yaşar, "Vergilemede Adalet Ve Etkinlik İlişkisi", 34.

¹²¹ el-Meâric 70/25.

zekâtın pay verilmemiştir.¹²² Kanaatimizce bunun esas sebebi, dinin adaleti sağlama amacına aykırı düşüncelerin engellenmesidir. Zekât ve benzeri mali yükümlülüklerin yerine getirilmesi zorunluluğu da bunların başkalarına ait bir hak olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu inanç özde insanların ilahi nimetlerden ortak yararlanma hakları olduğu esasına dayanır. Çünkü İslam hukukunda mülkün sahibi Allah'tır¹²³ ve insanlar mülkten yararlanırken adalet ilkesine uymak zorundadırlar. Hz. Muhammed'in Pazar yerlerinden vergi alınmasını yasaklaması¹²⁴ da esas itibari ile insanın toprak üzerinde emeği olmadan toprağın aslı sahibiymiş gibi hareket etmesini meşru görmemesinden kaynaklanıyor olmalıdır. Nitekim İslam uleması zekât dışında halktan devlet gücü kullanarak herhangi bir verginin alınıp alınmayacağı konusunda ihtilafa düştü; ancak çoğunluğun alınabileceği görüşünde olduğu ifade edilmiştir.¹²⁵ Kamusal ihtiyaçların değişkenliğini dikkate aldığımızda çoğunluğun görüşünün daha isabetli olduğu söylenebilir. Ancak bu mutlak bir yetki olmayıp vergi adaletini sağlamayı hedefleyen ilkelerle sınırlı olmalıdır.

Rivayetlere bakıldığında özellikle dini bir vergi olarak görülen zekâtın alınması için güç kullanılıp kullanılmayacağı konusunda Hz. Muhammed'den farklı nakiller bulunduğu gibi daha sonraları da bu ihtilafın devam ettiği görülmektedir. Zekatını gönüllü olarak vermeyen bir sahabe olan Salebe'nin zekatını kabul etmeyen Hz. Muhammed'in bu uygulaması daha sonraları dört halife dönemlerinde de sürdürüldüğü, ayrıca Hz. Muhammed dönemindeki uygulamada zekâtın toplandığı bölgedeki fakirlere dağıtılmasının esas olduğu, zekâta artma olduğunda bunun başka yere aktarıldığı rivayet edilmiştir.¹²⁶ Hz. Muhammed'in zekatını vermeyen bir kabileye karşı güç kullandığı nakledilse de bu nakil hadis ilmi açısından güvenilir değildir. Çünkü rivayetin nakledildiği ravi olan İbn İshak, bu rivayeti kendi eserinde zikretmemiştir. Ayrıca İbn İshak hadis uleması tarafından mudellis olarak kabul edildiği için "an" sığası ile naklettiği rivayetler genellikle zayıf kabul edilmiştir. Ancak rivayetin İbn İshak'ın kendi eserinde bulunmaması sebebiyle sorunun İbn İshak'tan nakilde bulunan ravi veya ravilerden kaynaklanması daha güçlü bir ihtimal olarak gözükmektedir. Farklı bir rivayette de: "...Kim de zekâtını vermezse biz hem zekâtını hem de malının yarısını alırız..."¹²⁷ şeklinde bir rivayet daha nakledilmişse

¹²² Veysel Öz, *Doğuşundan Emeviler'in Sonuna Kadar Zekât Müessesesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Doktora, 2021), 53.

¹²³ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, *el-Musned* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1370), 1/222; Barizah vd., "A comparative study of zakah and modern taxation", 26.

¹²⁴ Maçın, *İslam Hukukunda Zekat Matrahları Ve Vergi İlişkisi*, 37.

¹²⁵ Barizah vd., "A Comparative Study Of Zakah And Modern Taxation", 28.

¹²⁶ Muhammed Abdulhalik Fakir, *Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi Zekât Uygulamaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 64-67.

¹²⁷ Ahmed, *El-Musned*, 33/220 (No. 20016); Ebû Muhammed 'abdullâh B. 'abdurrahman Et-Temîmî Ed-Dârimî, *El-Musned* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-‘arabî, 1407), 1/486.

de bu rivayetin yorumu ve sıhhati tartışma konusu olmuştur.¹²⁸ Nitekim rivayeti nakleden Behz b. Hakem'in metnin naklinde hata ettiğini, rivayetin doğru şeklinin malını ikiye bölüp ceza olarak en iyi olan kısmından zekâtın alınacağı olduğu belirtilmiştir.¹²⁹ Rivayetin teferrüd edilmiş olunan aile isnadı niteliğinde olması da rivayetin sıhhatini olumsuz etkileyen bir diğer etkindir. Farklı bir görüşe göre ise malın yarısının alınması uygulaması erken dönemdeydi, daha sonra ise neshedilmiştir.¹³⁰ Şüphesiz ki zekât vermeyenin malının yarısının zorla alınması adil bir uygulama olmayacaktır. Bu rivayetler Kur'an-ı Kerim'de konu edinildiği belirtilmiş olan Salebe kıssası¹³¹ ile de çelişmektedir. Ancak bu kıssanın da sıhhati tartışma konusu olmuş; isnadında bulunan Ali b. Yezid'in cerhedilmiş olması ve isnadındaki teferrüd sebebiyle zayıf olduğu, diğer versiyonlarının da isnadlarında rivayetlerin sıhhatini olumsuz etkileyen illetler olduğu belirtilmiştir.¹³² Bun rağmen Kur'an-ı Kerim, kıssanın detayları konusunda tartışmaya açık olmakla birlikte bu kıssanın bir aslı olabileceğine delalet etmektedir. Nitekim bu konu mezhepler arasında da ihtilaf konusu olmuş; Ebû Hanîfe'nin zekâtını kendisi verip devlete ödemeyenlerle savaşamayacağı görüşünde olduğu ifade edilmiştir.¹³³ Bu konudaki temel sorun hiç vermek istemeyenlerden zorla alınıp alınmayacağı meselesidir.

Hz. Ebu Bekir ve Ömer arasında daha sonraları zekât vermek istemeyenlerle karşı güç kullanılıp kullanılamayacağı konusunda tartışma yaşanmış olması¹³⁴ da zekâtın zorla alınıp alınmayacağı konusunda açık bir rivayet veya hükmün bulunmadığına delalet etmektedir. Ebu Bekir idarenin başında olan birisi olarak güç kullanılabilirliğini savunurken, Ömer kullanılamayacağını savunmaktaydı. Bu konudaki ihtilaf daha sonra da devam etmiştir.¹³⁵ Kanatimizce zaruri durumların varolması durumunda vergi genel ilkelerine uyulması koşulu ile kamu gücü kullanılarak alınabilir.

Değişen sosyal ve siyasi şartlar sebebiyle Hz. Muhammed dönemi sonrasında zekât dahil farklı mali yükümlülükler konusunda çok farklı görüşler ortaya çıkmış ve gayri müslimlerin vergi yükümlülüklerinin kapsamı ve sınırları konusunda da ihtilaflar yaşanmıştır. Benzer bir tartışmayı Osmanlı devleti içerisinde İспенç vergisi ile ilgili uygulamalarda

¹²⁸ Ebû Muhammed 'alî B. Aḥmed İbn Ḥazm, *El-Muḥallâ Bi'l-Âşâr* (Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 2002), 8/169.

¹²⁹ İbnu'l-Cevzî, *Câmi'u'l-Mesânîd*, 7/148.

¹³⁰ Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr B. Sâlim El-'imrânî, *El-Beyân Fî Mezhebi'l-İmâm Eş-Şâfi'î* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000), 3/138, 395.

¹³¹ Ebû'l-Ḥasen Muḳâtil b. Suleymân el-Bellî Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân* (Beyrût: Daru'l-İhyâi't-turâsi'l-'arabiyyi, 1423), 2/184.

¹³² Kadir Paksoy, "Sa'lebe Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tenkidî", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/2 (30 Aralık 2004), 64-80.

¹³³ Soner Duman, "Hz. Peygamber (s. a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 4/1 (31 Mart 2018), 68.

¹³⁴ Aḥmed, *el-Musned*, 1/357 (No. 239); Ebû 'abdillâh Muḥammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm Buḥârî, *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muḥtasar* (Beyrût: Dâru Tûḳu'n-Necât, 1422), 2/105 (No. 1399).

¹³⁵ Duman, "Hz. Peygamber (s. a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât", 68.

görmekteyiz.¹³⁶ Sonuç olarak adalet ilkesi dinin en temel değerlerinden olduğu için vergi nitelikli uygulamalarda da bu ilkeye aykırı yorum ve rivayetlerin kabulü mümkün değildir.

3. Kanunilik İlkesi

Kanunilik ilkesi, temsilsiz vergi olmaz ile hukuki güvenlik ilkelerini içerir. Vergi yükümlülerinin yasama organında temsil edildikleri varsayımı ile getirilen vergilere rıza gösterdikleri kabul edilir. Hukuki güvence ise yükümlüyü vergi idaresinin keyfi uygulamalarına karşı korumayı amaçlar.¹³⁷ Doğal olarak vergi yükümlülüğü ile demokratik temsiliyet arasında da yakın bir ilişki bulunmaktadır.¹³⁸ Nitekim “temsilsiz vergi olmaz” prensibi sayesinde vergi kanunlarının meşruiyetinin sağlandığı belirtilmiş¹³⁹; ancak bu prensip mutlak olmadığı gibi Hz. Muhammed dönemi için geçerliliği de mümkün değildir.

Tarihte idarecilerin vergi alma konusundaki keyfi davranışlarına ilk sınırlama İngiltere’de 1215 yılında kral olan John’un baronlarla giriştiği savaşlar sonucu imzalamak zorunda kaldığı Büyük Özgürlük Fermanı ile (Magna Carta Libertatum) getirilmiştir. Bu anlaşma ile kralın vergileme yetkisi ilk kez sınırlanmış ve soylular ve din adamlarından oluşan Krallık Toplu Meclisi’nin izni olmadan hiçbir vergi ve yardım parası alınmayacağı kararlaştırılmıştır. Magna Carta, demokrasi tarihinde kralın genel olarak egemenliğini, özelde de vergilendirme yetkisini sınırlandıran ilk yazılı temel belge olması nedeniyle son derece önemlidir. Magna Carta’nın ilanının ardından oluşturulan bu yapı, günümüz İngiltere Parlamentosunun iki kanadından biri olan Lordlar Kamarasının temellerini oluşturmuş, aynı süreçte devlet masraflarının artması diğer özgür insanlardan da vergi alınmasını zorunlu hale getirmiş, bu nedenle 1227’de itibaren her ilçeden seçilen dört kişinin katılacağı bir halk meclisi meydana getirilerek Avam Kamarasının oluşumu sağlanmıştır.¹⁴⁰ Magna Carta Libertatum, kanunilik ilkesinin günümüzdeki anayasal düzene ulaşana kadar yaşanan tarihî sürecin en önemli basamaklarından birisidir.¹⁴¹ Nitekim bu ilkenin vergi hukukunun anayasa hukuku ile paralel gelişmesinin bir sonucu olduğu da belirtilmiştir.¹⁴²

¹³⁶ Kurtuluş Demirkol, “Tanzimat Fermanı Bağlamında İspenç Vergisi”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 117/231 (16 Aralık 2017), 180.

¹³⁷ Müge V. Öztürk, “Vergilerin Kanuniliği İlkesinin Tarihî Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16 (2014), 4815.

¹³⁸ Mahir Özhan - Nazlı Keyifli, “Vergi Gelirleri, Kentleşme Ve Demokrasi: G20 Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma”, *Ekev Akademi Dergisi* 84 (27 Aralık 2020), 392.

¹³⁹ Serdar Semih Özarlan, “İslam Hukuk Sistemine Dahil Ülkelerden İran Ve Arabistan Anayasalarında Verginin Kanuniliği İlkesine Dair Bir Bakış”, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 18 (31 Aralık 2022), 35.

¹⁴⁰ Hamit Emrah Beriş, “Modern Devletin Hukuk Döngüsü: Egemenlik, Parlamento ve Yasa”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 16/58 (15 Haziran 2020), 39.

¹⁴¹ Öztürk, “Vergilerin Kanuniliği İlkesinin Tarihî Gelişimi”, 4818.

¹⁴² Ahmet Kumrulu, “Vergi Hukukunun Bir kısım Anayasal Temelleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi*

Hız. Muhammed dönemi uygulamalarına baktığımızda Magna Carta düzenlemesinde olduğu gibi vergi ile ilgili bazı yetkilerin parlamentoya devredilmesi gibi bir durumun sözü konusu olmadığı açıktır. Çünkü Hız. Muhammed döneminde devlet teşkilatlanması şeklinde kurumsal bir yapılanma olmamıştır.¹⁴³ Buna rağmen Kur'ân-ı Kerîm'de Hız. Muhammed'e alacağı kararlarda halka danışması emredildiği için¹⁴⁴ toplumsal iradenin ihmal edildiği söylenemez.

Hız. Muhammed döneminde örfe dayalı örfi hukuk ve de inanca dayalı dini olmak üzere iki hukuk ekseninde vergi nitelikli mali düzenlemeler olmuştur. Bu düzenlemelerin tümü de daha önceki kültür, inanç ve medeniyetler de bulunan düzenlemelerdir. Uşur, meks, zekat ve haraç gibi mali yükümlülüklerin tarihi arkaplanına baktığımızda bu durumu görebiliriz.¹⁴⁵ Bu uygulamalar Hız. Muhammed öncesinde örfe dayalı olarak varolduğu için, bir kısmı daha sonra dini bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla Hız. Muhammed döneminde, Magna Carta ile başlayıp günümüz hukuk sistemlerinde de genel veya özel oy esasına bağlı olarak kabul gören kanunilik ilkesinden bahsetmemiz mümkün olmamakla beraber şura prensibi ile kararlara halkın iradesinin katılması için daha geniş bir uygulama alanı sağlanmıştır.

Kanunilik ilkesinin doğuşu ve gerekçelerine baktığımızda kralın yetkilerini sınırlayıp keyfi uygulamalardan mükellefleri korumayı amaçladığı görülür. Hız. Muhammed döneminde egemen bir grup bulunmadığı için bu tür bir sınırlama amacından sözü edilemez. Yine de dini metinler ve Hız. Muhammed'in yapmış olduğu bazı düzenlemeler dini açıdan bağlayıcı kabul edildiği için keyfi uygulamaları sınırlamıştır. Hız. Muhammed'in yapmış olduğu bu düzenlemeler kanunilik ilkesinin hedeflediği keyfiliği engelleme açısından oldukça başarılı olmuştur. Osmanlı Devleti dahil tüm Müslüman siyasi erkler örfi hukuku uygularken bile dini hukuk içerisinde belirlenen sınırlara uymak zorunluluğu hissedilmiş¹⁴⁶, bundan dolayı da dini sınırlamalar bazen örfi hukukun geniş bir yorumu yapılarak aşılabılmıştır. Hız. Muhammed'in yasakladığı belirtilen vergilerden olan meks vergisinin daha sonraları Emeviler döneminde tekrar alınmaya başlanmış olması bunun bir örneğini teşkil etmektedir.¹⁴⁷

Ekonomik dinamiklerinde ve gelirler içerisinde büyük potansiyele sahip olan % 2.5 oranındaki zekat vergisinin ise nerelere harcanacağı Kur'ân-ı Kerîm'de açık olarak belirtilmiş olduğu için¹⁴⁸ kanunilik ilkesinin hedeflediği keyfiliği engelleme amacı ile

---

Dergisi 36/1 (1979), 148.

¹⁴³ Yurtseven, "İslam'ın İlk Döneminde Vergi Uygulamalarının Topluma Yansıması", 71.

¹⁴⁴ Al-i İmran 3/159

¹⁴⁵ Yurtseven, "İslam'ın İlk Döneminde Vergi Uygulamalarının Topluma Yansıması", 67-72.

¹⁴⁶ Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (03 Ocak 2014), 286.

¹⁴⁷ Kallek, "Meks", 28/583, 584.

¹⁴⁸ Mehmet Yüce - Muhammed Çelik, "Ahlaki Temellere Dayanan İslam Ekonomisi Sisteminde Devletin

uygunluk göstermektedir. Tevrat'ta ise % 2.5 oranındaki zekat cömertlerin verdiği bir oran olarak ifade edilmektedir.¹⁴⁹ Bu durum da zekatın önceki şeriatlarda da ortak bir inanç olarak varolduğuna delalet etmektedir. Esas itibari ile hukuki ilkeler ve amaçlar açısından peygamberlerin şeriatlar arasında bir farklılık olmamıştır. Farklılık, sadece sosyal ve siyasi şartların farklılaşmasından kaynaklı farklılıklar şeklinde olmuştur. Nitekim şeriatlar arasındaki farklılığın özle alakalı olmadığı, sayısal ve şekli bir farklılaşma olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁰ Zekât dışındaki mali yükümlülükler ise sözleşme serbestisi prensibi gereği, taraflar arasında anlaşmalara bağlı olduğu için bunların da kanunilik ilkesinin amacına aykırı olduğu söylenemez.

4. Etkinlik (İktisadilik) İlkesi

Bu ilke iktisadilik ilkesi olarak da nitelenir.¹⁵¹ Verginin karşılıksız ve cebri bir kamu geliri olarak nitelenmesi, mali amaçlar dışında ekonomik ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesinde de etkin bir müdahale aracı olması, bu kamu gelirden yararlanmayı zorunlu hale getirmektedir. İktisadi büyüme ve gelişmenin sağlanması yanında, tam istihdam ve fiyat istikrarının sağlanması vergilerin etkin olarak tarh ve tahsiline bağlıdır. Kamu maliyesinin sağlıklı yönetimi kaynakların etkin kullanımı ve dağılımı ile sağlanabilir. Vergilemede etkinlik kavramı, verginin birey açısından doğurduğu yüküle sıkı sıkıya ilişkilidir. Her vergi, kişilerden bir kısım satın alma gücünü kamu kesimine aktardığından vergi ödeyen kişinin vergi öncesi durumuna göre daha düşük bir refah düzeyine inmesi kaçınılmazdır.¹⁵² Vergi hukuku mevzuatı oluşturulurken, bunun rasyonel vergi sistemi kriterlerinin gerçekleştirilmesine olanak verecek şekilde bir vergi demetine sahip olması gerektiği, bununla da kamusal ihtiyaçları karşılayabilecek optimal vergi hasılatının gerçekleştirilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir.¹⁵³ Bunu yaparken mükelleflerin maslahatı ile genel kamu maslahatı arasındaki dengenin muhafaza edilmesi gerekir. Bu dengenin bozulması adalet ilkesine aykırı bir sonucun ortaya çıkmasına sebep olur ki bu da etkinlik ilkesini ihlaline yol açar. Çünkü adalet duygusu tatmin olmayan vatandaşların moral ve motivasyonu düşeceğinden verimlilik de azalarak kamu gelirlerinde düşüşe sebep olacaktır.

Hz. Muhammed döneminde toplanan zekatlar öncelikle toplandıkları bölgedeki muhtaçlara dağıtılmış, artan zekât olması durumunda ise ihtiyaç bulunan başka bölgelere aktarılmıştır. Özellikle zekat dini bir nitelik taşıdığı için devlet baskısı hissetmeden büyük

Rolü”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 69 (06 Kasım 2018), 130.

¹⁴⁹ Salihoğlu, “Zekât”, 44/207.

¹⁵⁰ Suiçmez, “Meķāşıdu’ş-Şerī’a Düşüncesinin Hadis Tenkidi ve Yorumuna Etkileri”, 115.

¹⁵¹ Buyrukoğlu - Buzkiran, “Klasik Ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi”, 2083.

¹⁵² Genç - Yaşar, “Vergilemede Adalet Ve Etkinlik İlişkisi”, 38.

¹⁵³ Hande Karaosmanoğlu, *Türkiye’de Vergi Aflarının Vergilemede Etkinlik ve Adalet Üzerindeki Etkileri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 101, 102.

ölçüde gönüllü olarak verildiği için bazı sosyal ihtiyaçların giderilmesinde oldukça etkin olmuştur. İslam tarihinde bazı dönemlerde bu sosyal müessese o kadar başarılı olmuştur ki zekât verecek kişi bulunması zor hale gelmiştir. Ancak zekâtın sınırı ve sarf edileceği yerler nas ile tayin edildiği için etkinlik ilkesinin geniş bir yorumu yapılarak bu sınırların aşılması mümkün değildir.

5. Orantılık ve Ölçülülük İlkesi

Adil bir vergilemede dikkate edilmesi gereken bir diğer ilke de orantılık ve ölçülük (uygunluk) ilkesidir.¹⁵⁴ Esas itibari ile orantılık ve ölçülülük ilkeleri iki farklı ilkedir. Orantılık ilkesi, eşitlik ilkesi ile ölçülülük ilkesi ise adalet ilkesi ile yakından ilgilidir. Bu iki ilkeyi birbiri ile yakın ilişkileri sebebiyle birlikte ele almayı uygun bulduk. Orantılık ilkesi vergini mükellefin gücüne göre olmasını; ölçülülük ise bu oranların vergi mükellefinin ekonomik gücünü aşmamasını ifade eder. Orantılık ilkesi bir başka ifade ile geliri az olandan az, fazla olandan fazla alınmasını gerekli kılar. Bu ilke sosyal hukuk devletinin vergi adaletini sağlama görevinin de bir gereği olarak görülmüştür.¹⁵⁵ Hz. Muhammed dönemindeki uygulamalara bakıldığında mal üzerinden belli oranlarda vergi alındığı için orantılık ilkesine uyulduğu görülmektedir. Zekât dahil bu vergiler asli ihtiyaçları aşan ve üzerinden bir yıl geçmiş olan gelirlerden alınıyordu.¹⁵⁶ Bu uygulama ölçülülük ilkesinin zekât dahil mali mükellefiyetlerde korunduğuna delalet etmektedir. Bu ilke ile etkinlik ilkesi arasında da yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü birey ya da işletmeyi zora sokan makul ölçüyü aşan vergiler verginin etkinliğini zayıflatır. Bu ilkeler ayrıca verginin öngörülebilirliğini de sağlayarak mükellefin belirsizliğe sevk edilmesini engelleyici bir işlev göreyerek mülkiyet hakkının da korunmasını sağlamaktadır. Nitekim İslâm hukukunda da güç ile sorumluluk arasında orantı olması Kuran-ı Kerim'in açık hükümlerinin bir gereği olarak görülmüştür.¹⁵⁷

Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlenen nisapların çeşitli servet türleri için aynı türden servetin nisapları arasında bir dengenin olması gerektiği savunulabilse de türler arası bir eşitliğin savunulacak herhangi bir gerekçesi ve mantığı olmadığı iddia edilmiştir. Ayrıca zekât nisaplarının belirlenmesinde topluma sağlanan faydaların yanısıra elde edilen şartlarının da dikkate alınması durumunda nisapların eşit olmamasının vergi adaleti açısından daha uygun olacağı belirtilmiştir. Türler arasında nisap eşitliği ilkesel olarak

¹⁵⁴ Gülen Özkaya, *Aihs Ve Anayasa Hukuku Bağlamında Vergide Adalet İlkesi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi Hukuku Ana Bilim Dalı, Ekonomi Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 19, 20.

¹⁵⁵ Nami Çağan, "Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 37/1 (01 Mayıs 1980), 145.

¹⁵⁶ Mehmet Erkal, "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/198; Orhan Çeker, "Havaic-İ Asliyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/504.

¹⁵⁷ Maçın, *İslam Hukukunda Zekât Matrahları ve Vergi İlişkisi*, 61.

gerekli olmakla birlikte özel değişken şartların da dikkate alınması orantılık ve ölçülülük ilkelerinin de gereğidir. İslam hukukunda zorunlu şartlar dışında zekât dışında Müslümanlar için zorunlu olan hiçbir vergi yoktur ve bu vergi oranı Kuran-Kerim’de değil Hz. Muhammed’in sünnetinde belirlenmiştir.¹⁵⁸ Ölçülülük ilkesini dikkate aldığımızda Hz. Muhammed döneminde buna azami ölçüde riayet edildiği görülmektedir. Nitekim zekât ve diğer mali yükümlülüklerin mükelleflere zarar verecek bir şekilde uygulanması zekâtın vergilerin amacıyla örtüşmemektedir. Zekâtın amacı muhtaçların korunması olduğu dikkate alındığında ölçülülük ilkesi ile zekâtın nisabı arasında yakın bir bağ oluşmaktadır. Ancak ölçülülük ilkesi muhtaçların korunmasının yanısıra mükelleflerin de durumlarını korunmasını hedeflemektedir. Hz. Muhammed dönemindeki mali mükellefiyetlerle ilgili uygulamalar sebebiyle durumu daha kötüye giden bir kişi veya grup tespiti yapamamız ölçülülük ilkesine uyulduğunu göstermektedir. Ancak bu ilkeye uyulmuş olması Hz. Muhammed’in mali uygulamalarından hiçkimseye kasıtlı zarar verilmesinin amaçlanmadığı anlaşılmalıdır. Kuran-i Kerim ve sünnet kaynaklı düzenlemeler neticesinde kaldırılan meks türü vergiler ve oluşturulan serbest piyasa koşulları sebebiyle bazı kişi ve grupların mali kayıpları olduğu bilinmektedir. Nitekim Kuran-i Kerim’de nihai olarak insanlığa faydalı olanın yeryüzünde kalacağı belirtilmiştir.¹⁵⁹ Doğal olarak Hz. Muhammed’in bu ayetin amacına aykırı davranmış olması beklenemez. Bu ayet ölçülülük ilkesine uyulması gerektiği konusunda da bir delildir. Çünkü ayette belli kişi ve grupların menfaatine değil tüm insanlığın menfaatine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda Yahudiler ile yapılan anlaşma neticesinde Fedek arazisinden ürünün yarısı oranında vergi alındığına dair rivayetlerin orantılık ilkesi ile çeliştiği söylenebilir durumdadır. Ancak bu rivayet ilk olarak İmam Malik’in Muvattası’nda isnadsız olarak nakledilmiştir.¹⁶⁰ Ancak Fedek arazisi ile ilgili uygulama, Hayber’in fethinden sonra Hayber ile bağlantılı olarak ortaya çıkmış olduğundan¹⁶¹ vergi hukuku değil, savaş hukukunun kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁶² Yine de İmam Malik’in rivayeti bağlamında bir değerlendirme yapılacak olursa bunun vergi olarak nitelenmesi mümkün olmakla birlikte, rivayetin isnadının zayıf olması sebebiyle bu konuda delil olma özelliği zayıftır. Ayrıca delil olarak kabul edilmesi durumunda orantılık ilkesiyle çelişmesi sözkonusu olacaktır. Ancak bu konunun vergi dışından ticari bir anlaşma olarak yorumlanması da mümkündür. Çünkü bu her iki uygulamada da mülkiyeti Müslümanların eline geçmiş arazilerin işletilmesi karşılığında ürün üzerinden belirlenen bir ücret sözkonusudur. Hz. Muhammed, Ebu Bekir ve Osman’ın kendi arazileri için 1/2 değil de 1/3 oranını belirlemiş olmaları¹⁶³ da bunu görüşü desteklemektedir. Ancak işletmesi Yahudilere terk edilen Fedek arazilerinin yarısı mı, yoksa ürününün yarısını

¹⁵⁸ Maçin, *İslam Hukukunda Zekât Matrahları ve Vergi İlişkisi*, 119–121.

¹⁵⁹ er-Ra’d 13/17

¹⁶⁰ Mâlik, *el-Muvatta’ (Rivâyetu Yahyâ el-Leyşî)*, 2/471.

¹⁶¹ Hüseyin Algül, “Fedek”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/294.

¹⁶² Eskicioğlu, *Çağdaş Vergi Anlayışının İslam Hukuku Açısından Eleştirisi*, 9.

¹⁶³ Ebû Yûsuf, *el-Ĥarâc*, 103.

onlara terk edildiği konusunda rivayetler arasın bir çelişki bulunmaktadır. Nitekim bazı rivayette Fedek arazisi ile ilgili yapılan anlaşmanın arazinin yarısı karşılığında olduğu, bir başka rivayette ise bu anlaşmanın Fedek arazisinin gelirlerinin yarısı ile ilgili olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁴ Benzer bir uygulamanın Hayber'in fethi sonrası yapıldığı görülmektedir.¹⁶⁵ Ancak bu rivayetin de isnadında rivayetlerinde tedlis ve hata yapmakla itham edilmiş olan Haccac b. Ertat¹⁶⁶ bulunduğu için bu rivayet de isnad açısından sahih olma şartlarını taşımamaktadır. Farklı kaynaklarda geçen rivayetler de dikkate alınarak bu rivayet delil olarak kabul edilebilir. Ancak Hayber arazilerinin taksimi konusunda da rivayetler arasında bazı ihtilaflar bulunması¹⁶⁷ konunun daha detaylı incelenmesini zorunlu hale getirmektedir. Sonuç olarak Hayber ve Fedek arazileri konusu sadece savaş ve vergi hukuku kapsamında değil; ticaret hukukunun da kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü antlaşmanın taraflarının bu şartları kabul etmeme yetkileri bulunmaktaydı.

6. Belirlilik ve Açıklık İlkesi

Adil bir vergi uygulaması için mükelleflerin nelerin vergiye tabi olduğunu bilme hakları vardır. Bu da hukuk devleti ve kanunilik ilkeleri ile bağlantılı bir ilkedir. Vergilendirme tarihine baktığımızda vergiye tabi mal ve hizmetlerin sürekli değişkenlik gösterdiğini görmekteyiz. Hukuk devletinin temel amaçlarından birisi keyfiliği engellemek olduğunu dikkate aldığımızda iktidarın keyfi uygulamalarına yol açacak tasarruflarının hukuk devleti ilkesi ile de bağdaşmayacağı açıktır. Vergilerin kanun ile belirleneceği ilkesini dikkate aldığımızda ise sadece vergi oranlarının değil aynı zamanda nelerin vergiye tabi olduğunun da kanun ile açık ve net şekilde belirlenmesi gerekmektedir.¹⁶⁸ Belirlilik ilkesi kapsamında değerlendirilen bir diğer konu da verginin ödenme şekli ve zamanının belli olmasıdır.¹⁶⁹ Bu konuda yoruma açıklık bulunması durumunda vergiye tabi olabilecek mal ve hizmetlerin öngörülebilirliğinin zorlaşmasının yanısıra vergi kaçakçılığına da sebep olunacaktır.¹⁷⁰ Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere belirlilik ilkesi vergiye tabi olan mal veya hizmetlerin belirli olmasını, açıklık ilkesi ise bu belirli mal ve hizmetlerin açık ve anlaşılabilir olmasını ifade etmektedir. Örneğin belli bir orana ulaşan altından vergi alınacağı belirlenirse, bu

¹⁶⁴ İsmail Altun, "Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünnî ve Şîî Yaklaşımların Analizi", *İslam Araştırmaları Dergisi* 27 (2012), 2-7.

¹⁶⁵ Ebû Yûsuf, *el-Ĥarâc*, 63.

¹⁶⁶ Ebû 'Abdullâh Muĥammed b. Aĥmed ez-Zehabî, *Mîzânul-l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl* (Dîmeşĥ: Mu'essesetu'r-Risâle, 1430), 1/421.

¹⁶⁷ Muhammed Hamîdullah, "Hayber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/21-22.

¹⁶⁸ Zinnur Tunç, "Tahsil Edilemeyeceği Anlaşılın Kamu Alacağı Kavramının Belirlilik İlkesi Bakımından Yargı Kararları Işığında İncelenmesi", *Financial Analysis/Mali Cözüm Dergisi* 32/171 (2022), 200, 201.

¹⁶⁹ Ceylan, "Danıştay İçtihatlarında Anayasal Vergileme İlkelerinin Yansımaları", 32.

¹⁷⁰ Özkaya, *AİHS ve Anayasa Hukuku Bağlamında Vergide Adalet İlkesi*, 20-22.

altının kaç ayar olacağına da açıklık ilkesi gereği olarak belirlenmesi gerekir. Bilindiği üzere bir malın cinsinin belirlenmesi ile bu cinsin niteliklerinin açık hale getirilmesi aynı şeyler değildir. Benzer şekilde vergiye tabi kılınacak hizmetin belirlenmesi ile hizmetin niteliğini açıklığa kavuşturulması da aynı şey değildir.

Hz. Muhammed dönemindeki vergi nitelikli uygulamalara bakıldığında, hadis kaynaklarında nelerin vergiye tabi olduğunun açıklandığını görmekteyiz. Bu bağlamda belirlilik ilkesine uyulduğunu söyleyebiliriz. Ancak zekat ile mükellef olanların ve zekata tabi olan bazı mallar ile ilgili rivayetler arasındaki bazı ihtilaflar¹⁷¹ sebebiyle belirlilik ilkesine tam uyulmadığı söylenebilir durumdadır. Bu ihtilafın kaynağında Hz. Muhammed'in bizatihi farklı sosyal ve ekonomik değişkenleri dikkate alması olabileceği gibi ravilerin rivayetler üzerindeki tasarrufları da etkili olmuş olması muhtemeldir. Malum olduğu üzere vergiye tabi olabilecek mal ve hizmetler coğrafi, kültürel ve ekonomik şartların değişmesine bağlı olarak tarihi süreç içerisinde değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla belirlilik ilkesi, bir usul ilkesidir ve mal ve hizmet türleri değişse de bu ilke değişmemekte, yeni mal ve hizmet türlerinin tayininde de geçerliliğini korumaktadır.

Hz. Muhammed dönemi ve sonrasında da Zekât dışındaki mali mükellefiyetler karşılıklı anlaşmalara bağlı olduğu için, bu tür vergilerde belirlilik ilkesi, yapılan anlaşmanın içeriğine bağlı hale gelmektedir. Bu anlamda anlaşmalara bağlı mali mükellefiyetlerde, belirlilik ilkesine uyulması anlaşmanın hukuki geçerliliğinin şartı konumundadır. Şüphesiz ki, bu tür anlaşmalarda vergiye tabi mallar belirlenirken ileride ortaya çıkabilecek ihtilaflardan korunmak için açıklık ilkesine de uyulması zorunludur.

7. Kamu Yararının Gözetilmesi İlkesi

Bu ilke sosyal hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Vergi adaleti kavramının da demokratik sosyal hukuk devleti kavramında somutlaşacağı belirtilmiştir.¹⁷² Hukuk devletinin temel amacı keyfi uygulamaları engellemektir. Bu sebeple kamu yararını gözetmeyen her türlü vergi uygulaması sosyal hukuk devleti ve dinin temel değerlerinden olan adalet ilkesine aykırı olacaktır. Hz. Muhammed döneminde bugünkü anlamda bir kamu ve özel hukuk ayırımı olmamıştır. Ancak toplanan zekât ve diğer gelirlerin özel ve genel ihtiyaçların karşılanmasında kullanılmış olması sebebiyle böyle bir ayırımın olduğu söylenebilir. İslam uleması zekâtın fakirlerin hakkı mı yoksa salt ibadet mi olduğu konusunda fikir ayrılığına düştüler.¹⁷³ Kanaatimizce fakirlerin hakkı olması ile ibadet olması birbirinden ayrı şeyler değildir. Çünkü bu ibadet, fakirin hakkının korunmasını amaçlar.

¹⁷¹ Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kur'ubi İbn Ruşd, *Bidāyetu'l-Muctehid ve Nihāyetu'l-Mukteşid* (Kahire: Dāru'l-Ḥadiş, 1425), 2/7-10.

¹⁷² Çağan, "Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme", 129.

¹⁷³ İbn Ruşd, *el-Bidāye*, 2/7.

Kamu yararı esas itibari birbirinden kopuk gibi gözükken bazı faydaların bulunması sebebiyle adil bir uygulama olarak görülmeyebilir. Burada kamusal yarardan kastedilen genel ortak faydadır; tek tek bireylerin her vergi veya vergi diliminden aynı şekilde yararlanması değildir. Kamu yararının gözetilmesinin önemi, sosyal refahı sağlamayı hedeflemesinden kaynaklanmaktadır. Bu ilkenin doğru şekilde uygulanabilmesi için konulan verginin hangi kamusal hizmete veya hizmet alanlarındaki ihtiyacın giderilmesine yönelik olduğunun ve ihtiyaç miktarının açık şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde kamu yararının gözetilmediği siyasi rant amaçlı vergilerin konulmasına fırsat verilmiş olur ki, bu tür uygulamaların verginin genel amacı ve hukuk devletinin ruhu ile örtüşmeyeceği açıktır.

Hz. Muhammed dönemindeki vergi uygulamalarında bireysel haklarla birlikte toplumun genelinin huzur ve menfaatlerinin korunması esas alındığından, kamu yararının korunması ilkesine uyulduğu söylenebilir durumdadır. Cahiliye döneminde kalma haksız vergilerin kaldırılması bunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca Kuran-ı Kerim’de zekâtın verileceği sınıflara bakıldığında¹⁷⁴ sosyal hukuk devleti ve kamu yararının korunması ilkelerinin amaçları ile uyum sağlandığı görülebilmektedir. Aynı şekilde fey türü vergilerin alınmasının amacı olarak malların sadece zenginlerin ellerinde dolaşmasını engellemek olduğunun beyan edilmiş olması¹⁷⁵ da sosyal hukuk devleti ve de kamusal genel menfaatlerin korunmasının hedeflendiğini göstermektedir. Yine Kuran-ı Kerim’de nihai olarak insanlığa faydalı olanın yeryüzünde kalacağını belirtilmiş olması¹⁷⁶ da genel kamu ve insanlığın ortak menfaatlerinin korunmasının hedeflendiğini kanıtlamaktadır. Bu konu ile ilgili temel mesele kamu-özel hukuk ayırımından doğan hakların çatışması durumunda sorunların çözümünde nasıl bir yol izleneceğidir.

Hz. Muhammed’in vefatından sonra Hz. Fatıma’nın Fedek ve Hayber’deki haklarının kendisine verilmesi iddiasını içeren rivayet bu bağlamda değerlendirilebilir. Hz. Âişe’den nakledildiğine göre: “Resûlullah’ın kızı Fâtıma, Allah’ın Medine ve Fedek’te Hz. Peygamber’e fey olarak verdiği mallardan olan mirasını ve Hayber’in sehminden (humusundan) kalan malları istemek üzere Ebû Bekir’e haber gönderdi. Bunun üzerine Ebû Bekir dedi ki: “Resûlullah: ‘Biz miras bırakmayız. Bizim bıraktıklarımız sadakadır. Ancak Âl-i Muhammed, bu maldan yiyebilir.’ buyurmuştur. Vallahi ben Resûlullah’ın sadakasını, Resûlullah’ın zamanındaki durumunu değiştiremem. Ben de tıpkı Resûlullah’ın kullandığı gibi onları kullanacağım...”¹⁷⁷ dedi. Ebû Bekir, bu malları Hz. Fâtıma’ya vermedi; ancak kamu malı olarak saydığı bu mallardan onların da ihtiyacının görerek hem kamu hem de bireysel

¹⁷⁴ et-Tevbe 9/60

¹⁷⁵ el-Haşr 59/7

¹⁷⁶ er-Ra’d 13/17

¹⁷⁷ Ebû Bekr ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San‘ânî ‘Abdurrezzâk, *el-Musannef* (Kahire: Dâru’t-Te‘şîl, 2015), 6/111; Aḥmed, *el-Musned*, 1/188 (No. 9).

ihtiyaçlar arasındaki dengeyi korumaya çalıştı. Rivayetten de anlaşıldığı üzere Hz. Ebu Bekir bu uygulamayı Hz. Muhammed'in uygulamalarından esinlenerek yapmıştı.¹⁷⁸

Sonuç

Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesindeki ticari deneyimlerinin peygamberlik sonrası hayatında da etkili olmuştur. Bu etki Kuran ve Sünnet'te yeralan birçok ticaretle ilgili ayet ve hadislerdeki düzenlemelerde açık olarak gözükmektedir. Bu ticari düzenlemelerin bir kısmı eski geleneklerin yeniden düzenlenerek devamının sağlanması, bir kısmının yasaklanması şeklinde olmuştur. Bir kısmı ise tamamen yeni nitelikteki uygulamalar olmuştur.

Hz. Muhammed'in vergi nitelikli mali uygulamaları dikkate alındığında geçmişte olduğu gibi günümüz ekonomik ve siyasal sistemleri üzerinde de etkilerinin var olduğu tespiti yapılmıştır. Esas itibari çağımızın siyasal ve ekonomik sistemleri tarafından benimsenen bazı genel geçer ilkelerin Hz. Muhammed'in uygulamalarında da vücut buldukları, hatta bu ilkelerin korunarak günümüz ekonomik sistemleri üzerindeki etkisinin devamında önemli katkılar sağladığı görülmüştür.

İnsanlık tarihi boyunca vergi uygulamalarının meşruiyeti tartışma konusu olmuş, bazı düşünürler verginin bizzatı hukuk dışı bir uygulama olduğunu, bazıları da vergi toplama yetkisinin iktidara ait bir hak olduğunu ileri sürdüler. Bu iki farklı görüş arasındaki dengeyi dini ve ahlaki temelleri de olan genel vergi hukuku ilkeleri kurmuştur.

Vergi hukuku ilkeleri farklı kriterler esas alınarak farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Yaptığımız inceleme neticesinde Hz. Muhammed dönemindeki vergi nitelikli mali uygulamaların hukuk devleti ilkesinin gereği olan genel ilkelerle uyum sağladığı; bu ilkelere aykırı olan bazı rivayetlerde geçen uygulamaların ise hadis usulü ilkeleri açısından kabul edilme kriterlerine haiz olmadıkları, ayrıca temel insan hakları ile de uyumsuzlukları sebebiyle kabul edilemez oldukları sonucuna varılmıştır.

Eşitlik ve adalet ilkeleri dinin temel değerleri olmaları itibari Hz. Muhammed'in vergi uygulamalarında esas alındığı, buna bağlı olarak da meks (haksız vergi) türü hertürlü uygulamanın engellenmesi için dönemin şartlarına uygun olarak gerekli tedbirlerin alındığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda etkinlik ve orantılık ilkesi, orantılık ve ölçülük, belirlilik ve açıklık ve kamu yararının koruması ilkelerinin de dinin genel ahlak ve sosyal amaçlarına uygun şekilde uygulandığı, Hz. Muhammed dönemi uygulamalarının genel amacı ile vergi adaletini sağlamayı hedefleyen genel vergi hukuku ilkeleri arasında büyük ölçüde bir paralelliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca vergi veya zekâta tabi olan hizmet ve malların dönemsel şartlara bağlı olarak değişkenlik göstermesine bağlı olarak bazı uygulama ve rivayetlerin bu ilkelerin genel amacına aykırılık içermeleri sebebiyle

¹⁷⁸ Bu konu ile ilgili çok farklı rivayet ve yorumları için bkz. Altun, "Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünnî ve Şîfî Yaklaşımların Analizi".

kabul ve meşruiyet sorunu yaşadıkları, rivayet ve yorumlarından kaynaklı butür sorunların aşılabilmesi rivayetlerin yorumu ve değerlendirilmesinde ilkesel yaklaşımın esas alınmasının gerekliliği anlaşılmıştır.

Kaynakça | References

- ‘Abdurrezzâk, Ebû Bekr ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San‘ânî. *el-Musannef*. Kahire: Dâru’t-Te‘şîl, 2015.
- Ahmed, Ebû ‘Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Musned*. thk. Şu‘ayb el-‘Arnavût ile ‘Âdil Murşid vd. (son). 50 Cilt. Beyrût: Muessesetu’r-Risâle, 1421.
- Ak, Ayhan. “İslam Hukuku Perspektifiyle Tabii Hukuk Yaklaşımının Analizi”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (15 Aralık 2022), 231-248. <https://doi.org/10.52637/kiid.1182397>
- Aksu, Mustafa. “İslâm Dininde Cihad ve Hz. Peygamber’in Savaşla İlgili Uygulamaları (Sünen-i Tirmizî Özelinde Bir Değerlendirme).” *Journal of International Social Research* 9/43 (2016).
- Algül, Hüseyin. “Fedek”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 12/294-295. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Altun, İsmail. “Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünnî ve Şîi Yaklaşımların Analizi”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 27 (2012), 25-28.
- Arslan, Ahmet - Aydın, Ayşe. “Ethics And Tax Ethics: A Theoretical Evaluation In Terms Of Wagner’s Taxation Principles”. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6/2 (25 Ekim 2021), 85-97.
- Bakar, Feride vd. “Vergilemede Adalet Normunun Çeşitli Ülke Anayasalarındaki Görünümü”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 5/2 (01 Aralık 2013), 62-77.
- Bakkal, Ali. “Adalet Kavramının Çeşitli Tezahürleri”. *Katre International Human Studies Journal* 5 (07 Ekim 2018), 1-8.
- Barizah, Nur vd. “A comparative study of zakah and modern taxation”. *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics* 20/1 (2007).
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-. *Futûhu’l-Buldân*. Beyrût: Dâru ve Mektebetu’l-Hilâl, 1988.
- Beriş, Hamit Emrah. “Modern Devletin Hukuk Döngüsü: Egemenlik, Parlamento ve Yasa”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 16/58 (15 Haziran 2020), 37-53.
- BM, Britannica Money. “Taxation - Equity, Efficiency, Revenue”. Erişim 29 Ocak 2024. <https://www.britannica.com/money/topic/taxation/Principles-of-taxation>
- Bozkurt, Nahide. “The Life of Muhammad Before Prophetic Call in the Sirah of Ibn Ishaq”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 11-Hz. Muhammed (sas) Özel Sayısı (28 Aralık 2021), 11-28.
- Buhârî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm. *el-Câmi‘u’l-Musnedu’s-Sahîhu’l-Muhtasar*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru Tûku’n-Necât, 1422.
- Buyrukoğlu, Selçuk - Buzkiran, Davut. “Klasik ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/7 (29 Ekim 2016), 2077-2091.
- Cengiz, Kallek. “Haraç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/71-90. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. ‘Alî er-Râzî el-. *Şerhu Muhtasari’t-Taḥâvî*. Bayrût: Dâru’l-Beşâ‘ir, 1431.
- Ceylan, Bersu. “Danıştay İçtihatlarında Anayasal Vergileme İlkelerinin Yansımaları”. *Gümrük*

- ve Ticaret Dergisi 7/21 (30 Eylül 2020), 30-43.
- Çağan, Nami. “Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 37/1 (01 Mayıs 1980), 129-151. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000814
- Çağrıçı, Mustafa. “Adalet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/341-343. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Çeker, Orhan. “Havaic-i Asliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Çelebi, İlyas. “Sünnetullah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/159-160. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Çelik, Mustafa Yıldırım-Sümeyye. “Peygamberlerin Sanatsal Faaliyetleri Üzerine”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/29 (01 Haziran 2010), 67-94.
- Damirli, Mehmet. *Genel Hukuk Teorisi (Türkiye’de Tarihi Gelişimi ve Çağdaş Durumu)*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2024.
- Dârimî, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. ‘Abdurrahman et-Temîmî ed-. *el-Musned*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1407.
- Demirkol, Kurtuluş. “Tanzimat Fermanı Bağlamında İspenç Vergisi”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 117/231 (16 Aralık 2017), 167-182.
- DİA. “Gümrük”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 14. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Dindi, Emrah. “Cahiliye Dönemindeki Mali Yükümlülükler ve Bunların Kur’an’daki Yansımaları”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (01 Ağustos 2016), 57-92.
- Du Preez, Hanneke. *A construction of the fundamental principles of taxation*. South Africa: University of Pretoria, PhD Thesis, 2015.
- Duman, Soner. “Hz. Peygamber (s. a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât”. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 4/1 (31 Mart 2018), 57-78. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8407.2018.4.1.04>
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sunen*. 7 Cilt. Beyrût: Daru’r-Risaleti’l-Alemiyeye, 2009.
- Ebû Yûsuf, Ya‘qûb b. İbrâhîm el-Enşârî. *el-Ĥarâc*. Mısır: Mektebetu’l-Ezheriyye li’t-Turâsi, ts.
- Ebû ‘Ubeyd, el-Kasim b. Sellam. *Kitâbu’l-Emvâl*. Beirut: Dâr al-Fikr, ts.
- Erkal, Mehmet. “Ganimet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13/351-354. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Erkal, Mehmet. “Öşür”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/97-100. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Erkal, Mehmet. “Zekât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Eskicioğlu, Osman. *Çağdaş Vergi Anlayışının İslam Hukuku Açısından Eleştirisi*. İzmir: İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Aĥmed b. el-Herevî el-. *Tehzîbu’l-Luġa*. Beyrût: Dâru İĥyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 2001.
- Fayda, Mustafa. “Fey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/511-513. Ankara: TDV

- Yayınları, 1995.
- Fayda, Mustafa. “Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi Veya Uşûr”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/3-4 (01 Aralık 1981), 169-178.
- Genç, Yıldırım - Yaşar, Recep. “Vergilemede adalet ve etkinlik ilişkisi”. *Vergi Dünyası* 338 (2009), 34-40.
- Güriz, Adnan. *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 14. Basım, 2019.
- Hamîdullah, Muhammed. “Hayber”. 17/20-22. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Hatib, Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Bağdadi el-. *Tarihu Bağdad*. 17 Cilt. Beyrût: Daru'l-Garbi'l-İslami, 2002.
- (IBE), Institute of Business and Ethics. “Tax Avoidance as an Ethical Issue for Business”. Erişim 17 Şubat 2024. <https://www.ibe.org.uk/resource/tax-avoidance-as-an-ethical-issue-for-business.html>
- İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillah. *ed-Dureru fi İhtiasari'l-Meğazi ve's-Siyer*. Kahire: Daru'l-Mearif, 1403.
- İbn Hâzım, Ebû Muhammed 'Alî b. Aḥmed. *el-Muḥallâ bi'l-Âşâr*. I-XII Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2002.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm el-Ḥimyerî. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu Muşafâ el-Bâbî'l-Ḥalebî, 1955.
- İbn Ruşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Aḥmed b. Muhammed b. Aḥmed el-Ḥurṭubî. *Bidāyetu'l-Muctehid ve Nihāyetu'l-Mukteşid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ḥadîş, 1425.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâlu'dîn 'Abdurrahmân. *el-Mevzû'ât*. thk. 'Abdurrahmân. 3 Cilt. Medîne: Mektebetu's-selefiyye, 1388.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî. *Câmi'u'l-Mesânid*. 8 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 2005.
- İbnu'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kasım. *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis*. 5 Cilt. Beyrût: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1979.
- İçmen, Murat. *1980'den günümüze gelir vergisi unsurlarının vergi adaleti yönüyle değerlendirilmesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Doktora, 2018.
- İmrânî, Ebû'l-Ḥuseyn Yahyâ b. Ebi'l-Ḥayr b. Sâlim el-. *el-Beyân fi Meżhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. 8 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000.
- Jöbstl, Hannes - Rosenberg, Dean. “The Humanization of War Reparations: Combatant Deaths and Compensation in Unlawful Wars”. *Michigan Journal of International Law* 45/1 (2023), 39-91.
- Kallek, Cengiz. “Meks”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/583-588. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Karaosmanoğlu, Hande. *Türkiye'de Vergi Aflarının Vergilemede Etkinlik ve Adalet Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Kayaoğlu, İsmet. “İslâm'da Adalet Mefhumu”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1-4 (01 Ağustos 1985), 201-206.
- Kazıcı, Ziya. “Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk”. *Marmara*

- Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (03 Ocak 2014).
<https://doi.org/10.15370/muifd.49025>
- Kenanoğlu, Macit. "Vergi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/52-58. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Kiprotich, BA. "Principles of taxation". *governance* 5/7 (2016), 341-352.
- Koehler, Benedikt. *Early Islam and the Birth of Capitalism*. Lanham, Md.: Lexington Books, 2014.
- Kumrulu, Ahmet. "Vergi Hukukunun Birkısım Anayasal Temelleri". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 36/1 (1979).
- Maçın, Hasan. *İslam Hukukunda zekat matrahları ve vergi ilişkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Doktora, 2014.
- Mâlik, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvaţta'* (Rivâyetu Yaḥyâ el-Leyşî). Fas: Meclisu'l-İlmî, 1434.
- Mâlik, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvaţta'* (Rivâyetu Ş-Şeybânî). Beyrût: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.
- Mankan, Veysel - Türkoğlu, Gaffar. "İslam Alimlerinin Düşünceleri Ekseninde "İslam Devleti" Anlayışı". *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi* 2/2 (15 Aralık 2020), 202-222.
<https://doi.org/10.47138/jea.817845>
- Mâverdî, Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. Muḥammed el-Baṣrî el-. *el-Aḥkâmu's-Sultânîyye*. Kahire: Dâru'l-Ḥadîs, ts.
- Erkal, Mehmet. "Cizye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 8. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Menekşe, Ömer. "İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdi ve Nizâmülmülk Örneği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/2 (2005), 193-211.
- Muhammed Abdulhalik Fakir. *Hız Peygamber Ve Dört Halife Dönemi Zekât Uygulamaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Muḳâtil b. Suleymân, Ebû'l-Ḥasen Muḳâtil b. Suleymân el-Belḥî. *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*. Beyrût: Daru'l-İḥyâi't-turâsî'l-'arabiyyi, 1423.
- Nizâmu'l-Mulk, Ebû 'Alî el-Ḥasan b. 'Alî eḡ. *Siyâsetnâme= Siyeru'l-Mulûk*. Katar: Dâru's-Seḳâfe, 1407.
- (ÖAD), Özgürlük Araştırmaları Derneği. "Vergilendirmenin Ahlakiliği". *Özgürlük Araştırmaları Derneği* (blog), 25 Ekim 2023. <https://oad.org.tr/yayinlar/vergilendirmenin-ahlakiligi/>
- Öz, Veysel. *Doğuşundan Emeviler'in sonuna kadar zekât müessesesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Doktora, 2021.
- Özarslan, Serdar Semih. "İslam Hukuk Sistemine Dahil Ülkelerden İran Ve Arabistan Anayasalarında Verginin Kanuniliği İlkesine Dair Bir Bakış". *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 18 (31 Aralık 2022), 32-50.
- Özhan, Mahir - Keyifli, Nazlı. "Vergi Gelirleri, Kentleşme ve Demokrasi: G20 Ülkeleri Üzerine

- Ekonometrik Bir Çalışma”. *EKEV Akademi Dergisi* 84 (27 Aralık 2020), 391-408.
- Özkan, Mustafa. “Medine Vesikası”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. EK-2. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Özkaya, Gülen. *AIHS ve Anayasa Hukuku Bağlamında Vergide Adalet İlkesi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi Hukuku Ana Bilim Dalı, Ekonomi Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Özkök, İlyas. *Osmanlı maliyesinde cizye vergisi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Maliye Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2022.
- Öztürk, Müge V. “Vergilerin Kanunîliği İlkesinin Tarihî Gelişimi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16/0 (2014), 4815-4841.
- Paksoy, Kadir. “Sa’lebe Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tenkidi”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/2 (30 Aralık 2004), 63-85.
- Pelin, İbrahim. “Verginin Tarihsel Evrimi ve Batı İle Doğu Arasında Bu Hususta Muvazilik”. *Journal of Istanbul University Law Faculty* 1/4 (09 Eylül 2011), 401-406.
- Salihoglu, Mahmut. “ZEKÂT”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/207-209. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Muhammed b. ‘Abdurrahmân b. Muhammed es-. *el-Ecvibetu'l-Murdiyye fi mâ Su'ile's-Sehâvî 'anhu mine'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye*. Mısır: Dâru'r-Râye, 1418.
- Sirkeci, Osman - Abdula, Mohamad Sami. “Tax treatments in the Middle East civilizations”. *International Journal of Social Sciences and Education Research* 1/4 (28 Aralık 2015), 1239-1252. <https://doi.org/10.24289/ijsser.279133>
- Söylemez, Mehmet. “İlk Dönemin İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörüsü”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (08 Mart 2012), 99-124.
- Suiçmez, Yusuf. “Meşkâşidu’ş-şerî’a Düşüncesinin Hadis Tenkidi Ve Yorumuna Etkileri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 8/2 (25 Aralık 2022), 109-132. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2022.8.2.01>
- Suiçmez, Yusuf. “State of Nature Theories and Their Reflections on Education Policies”. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 1/1 (2009), 1936-1938. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.340>
- Sûlî, Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ es-. *Edebu'l-Kuttâb*. Mısır: el-Maṭba‘atu’s-Selefiyye, 1922.
- Şâfi‘î, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İdrîs eş-. *el-Musned*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1370.
- Şâfi‘î, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İdrîs eş-. *el-Umm*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1403.
- Şener, Orhan. “Principles of Taxation”. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* 37 (1997 1996), 77-87.
- Tekbaş, Abdullah. “Vergi Kanunlarının Tabi Olduğu Anayasal İlkeler”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12 (01 Temmuz 2010), 123-191.
- Teyyare, Erdoğan - Dirican, Hüseyin. “Adam Smith’in Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Vergiye Gönüllü Uyumun Analizi”. *International Journal of Public Finance* 7/1 (29 Haziran 2022), 1-26. <https://doi.org/10.30927/ijpf.978623>
- Topaloğlu, Bekir. “Adl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/387, 388. Ankara: TDV

- Yayımları, 1988.
- Topaloğlu, Bekir. “Hak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 15. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Tunç, Zinnur. “Tahsil Edilemeyeceği Anlaşılan Kamu Alacağı Kavramının Belirlilik İlkesi Bakımından Yargı Kararları Işığında İncelenmesi”. *Financial Analysis/Mali Cözüm Dergisi* 32/171 (2022).
- Vâkıdî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Omer el-. *el-Meğâzî*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Alemî, 1409.
- Yaman, Ahmet. “İslam’ın Temel Kaynakları ve Tarihî Tecrübe Işığında Gayri Müslimlerle Birlikte Yaşamının Hukukî Çerçevesi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40/40 (16 Ocak 2016), 9-36.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 34/257-262. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Yıdırımer, Şahban. “İslam Hukuk ve İktisat Felsefesinde Değer Yargısı Olarak Adalet”. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 3/1 (10 Temmuz 2017), 71-88.
- Yurtseven, Ahmet. “İslam’ın İlk Döneminde Vergi Uygulamalarının Topluma Yansıması”. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi* 8/1 (01 Ağustos 2019), 65-96.
- Yüce, Mehmet - Çelik, Muhammed. “Ahlaki Temellere Dayanan İslam Ekonomisi Sisteminde Devletin Rolü”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 69 (06 Kasım 2018), 120-136.
- Zehebî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Ahmed ez-. *Mizânu’l-İtidâl fi Nakdi’r-Ricâl*. Dimeşk: Mu’essesetu’r-Risâle, 1430.